

سرمایه و معنا: مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر معناداری زندگی (مورد مطالعه: کارکنان شرکت فجر انرژی خلیج فارس)

عبدالرضا نواح^۱، معصومه باقری^۲، علی بوداقلی^۳، قاسم عیسی منش^۴

شناسه دیجیتال (DOI): 10.22084/CSR.2021.23634.1923

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۱۵

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۴۱-۲۰۹

چکیده

پژوهش حاضر، به بررسی تأثیر یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم علوم اجتماعی، یعنی سرمایه اجتماعی بر معناداری زندگی در بین کارکنان شرکت فجر انرژی خلیج فارس در سال ۱۳۹۹ می‌پردازد. جامعه آماری این تحقیق ۵۷۴ نفر بود که از طریق فرمول کوکران تعداد ۲۳۰ نفر به عنوان نمونه آماری به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب شدند. داده‌های این پژوهش به روش پیمایشی و از طریق پرسش‌نامه کتبی (۱۹۵ نفر) و الکترونیکی (۳۵ نفر) جمع‌آوری گردید. در چارچوب نظری تحقیق از نظریه‌های ویکتور فرانکل، اروین یالوم، جان کاتینگهام و هم‌چنین در تبیین برخی روابط معنادار بین متغیرها از نظریه‌های شکاف ساختاری برت، سرمایه اجتماعی و فرهنگی پیر بوردیو و سرمایه اجتماعی پاتنام استفاده شد. تجزیه و تحلیل اطلاعات از طریق آزمون‌های t ، تحلیل واریانس، هم‌بستگی و رگرسیون چند متغیره و با استفاده از نرم‌افزار SPSS (نسخه ۲۴) به انجام رسید. نتایج این پژوهش نشان داد که سه مؤلفه درون‌گروهی سرمایه اجتماعی با معناداری زندگی هم‌بستگی معنادار دارند و شدت این هم‌بستگی به ترتیب متوسط، ضعیف و ضعیف می‌باشد. بین دو مؤلفه برون‌گروهی سرمایه اجتماعی با معناداری زندگی هم‌بستگی مشاهده نگردید. تحلیل‌های رگرسیون چند متغیره به روش‌های گام‌به‌گام و پس‌رونده هم نشان داد که وزن متغیرهای مشارکت و همکاری اجتماعی و علایق متفاوت و سبک زندگی متفاوت قابل اغماض بوده و در تحلیل‌های رگرسیون حذف می‌شوند که در نهایت و در مجموع ۱۲٪ واریانس متغیر وابسته از طریق دو متغیر اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی تبیین می‌شود.

کلیدواژگان: سرمایه اجتماعی، معناداری زندگی، اعتماد اجتماعی، تعلق و هم‌دلی.

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
۲. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
۳. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
۴. کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).

Email: gh.isamaneh@gmail.com

۱. مقدمه

فهم جهان و درک معنای زندگی^۱ آرزویی است که هر انسانی در سر دارد؛ از دوران کودکی و جوانی تا ایام سالمندی و کهنسالی؛ اما این آرزو محدود و مقید به زمان است. از آنجا که زمان تک‌بعدی است و سیری خطی دارد، زندگی ما نیز محدود و متناهی است و از این رو، امکان آگاهی ما از معنای زندگی هم محدود به همین زمان متناهی است. ما مایل هستیم که به زندگی خود در طول زمانی محدود معنایی ببخشاییم. پیداست که اگر زمانی نامحدود و حیاتی پایان‌ناپذیر در اختیارمان بود، نیازی نمی‌دیدیم که از همان آغاز برای زیستن و زندگی کردن خود معنایی پیدا کنیم؛ بلکه جست‌وجو و کشف معنای زندگی را همواره و بدون آن‌که به آن آگاهی داشته باشیم، به زمان دیگری موکول می‌کردیم (ناقد، ۱۳۹۵: ۴-۳). پرسش درباره معنای زندگی، پرسشی است که برای همه انسان‌ها و در همه ادوار تاریخی مطرح بوده است و پرسشی مختص به دوران معاصر نمی‌باشد. متخصصان علوم انسانی دهه هاست بر این باورند که یافتن معنایی برای زندگی و زندگی معنادار یکی از مهم‌ترین اهداف انسان‌ها در زندگی است (طالب زاده شوشتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰). از نظر تاریخی زندگی معنادار یکی از بحث‌برانگیزترین مفاهیم در حوزه فلسفه و روان‌شناسی بوده است تلاش برای فهم ماهیت آن، در طول قرن‌ها تداوم داشته است و فلاسفه و روان‌شناسان و روان‌پزشکان بزرگی نظیر: «کیرکگارد»^۲، «نیچه»^۳، «کامو»^۴، «سارتر»^۵، «فرانکل»^۶، «مای»^۷، «یالوم»^۸، و... به بحث و تفکر درباره آن پرداخته‌اند. اما با وجود تلاش‌های همه‌جانبه این اندیشمندان هنوز مسائل بدون پاسخ زیادی درباره ماهیت آن وجود دارد (نصیری و جوکار، ۱۳۸۷: ۱۵۸).

یکی از معروف‌ترین تعاریف معناداری زندگی، توسط «ویکتور فرانکل» در سال ۱۹۸۴ م. ارائه شده است. وی معتقد است هنگامی که انسان به فعالیت‌های مورد علاقه‌اش می‌پردازد، یا با دیگران دیدار و ملاقات می‌کند یا به تماشای آثار هنری، ادبی می‌پردازد و یا به دامن طبیعت پناه می‌برد، وجود معنا را در درون خود احساس می‌کند. هم‌چنین هنگامی که احساس می‌کند که وجود و هستی‌اش به یک منبع لایزال پیوند خورده است و به احساسی از وحدت در درون خود رسیده باشد و خود را متکی به چارچوب‌ها و تکیه‌گاه‌های گسترده و قابل اطمینانی چون مذهب و فلسفه‌ای که برای زیستن برگزیده است، می‌بیند؛ معنا را دریافته و آن را احساس می‌کند. بعد از فرانکل، صاحب‌نظران و اندیشمندان دیگری هم معنای زندگی را تعریف کرده و جنبه‌های مختلف آن را مورد مطالعه و بررسی قرار داده‌اند (نصیری و جوکار، ۱۳۸۷: ۱۵۹). هم‌چنین بسیاری از نظریه‌پردازان معتقدند یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان یافتن معنای زندگی و زندگی

معنادار است (طالب‌زاده‌شوشتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۹). پژوهش‌های متعددی از جمله «نصیری» و «جوکار» (۱۳۸۷)، «شاکری‌نیا» (۱۳۸۹)، نیز بر تأثیر مثبت زندگی معنادار بر سلامت جسمانی و روان‌شناختی صخه گذاشته‌اند. با توجه به اهمیت و آثار عمیق و گسترده معنا در زندگی انسان و تأثیر مثبت آن بر بهزیستی روان‌شناختی این پرسش مطرح می‌شود که چه عواملی زندگی انسان‌ها را معنادار می‌سازند؟ (همان). اما کنکاش در مورد این‌که معناداری زندگی انسان می‌تواند برساختی اجتماعی داشته باشد یا این‌که حداقل از عوامل اجتماعی اثرپذیر باشد نگارندگان را بر آن داشت تا با مطرح کردن مفهوم سرمایه اجتماعی که مفهومی بسیار اثرگذار در بین عوامل اجتماعی اثرگذار بر پدیده‌های اجتماعی است بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی را مورد تحقیق و بررسی قرار دهند. امروزه در کنار سرمایه‌های انسانی، اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی از سرمایه دیگری به نام سرمایه اجتماعی یاد می‌شود که در بررسی‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع مطرح شده است (قنبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۸-۶۹). سرمایه اجتماعی چیزی نیست که می‌دانید، سرمایه اجتماعی کسی است که می‌شناسید. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی دانش ما نسبت به چیزها نیست؛ بلکه شناخت ما نسبت به افراد است. این جمله کوتاه و مشهور رایج، مفهوم سرمایه اجتماعی را خلاصه می‌کند. این باوری زائیده تجربه است (شجاعی‌باغینی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۶). هم‌چنین اقتصاددانان اغلب از چسبی که جامعه را به هم هم‌بسته نگه می‌دارد تحت عنوان «سرمایه اجتماعی» یاد می‌کنند (ازکیا و غفاری، ۱۳۹۳: ۳۸۴). سرمایه اجتماعی منبع‌گنش جمعی است و کیفیت روابط اجتماعی در هر جامعه، ریشه در چگونگی سرمایه اجتماعی آن جامعه دارد (ازکیا و غفاری، ۱۳۹۳: ۳۸۵). هم‌چنین سرمایه اجتماعی مؤلفه‌ای بسیار مهم، حساس و اثرگذار در تعیین رفتار افراد است (همان).

هرچند، ردپا و ریشه‌های بحث سرمایه اجتماعی را در اندیشه‌های جامعه‌شناسان قرن نوزدهم، یعنی «دورکیم»^۹، «وبر»^{۱۰}، «مارکس»^{۱۱} و «زیمل»^{۱۲} می‌توان پیدا کرد، اما اولین کسی که این اصطلاح را به کار برد «هانی فان»^{۱۳} بود. بعدها «جیمز کلمن»^{۱۴} نقش شرکت اجتماعی را در شکل‌گیری فرهنگ و تعلیم و تربیت تشریح کرد. پس از آن، مفهوم سرمایه اجتماعی مدتی از بحث و بررسی‌های محافل علمی به دور بود تا این‌که «جین جاکوب»^{۱۵} در اواخر دهه ۶۰ آن را دوباره مطرح ساخت، سپس «لوری»^{۱۶} در دهه ۷۰ و کلمن در دهه ۸۰ آن را به تفصیل شرح دادند. هم‌چنین «پیر بوردیو»^{۱۷} جامعه‌شناس برجسته فرانسوی و معروف‌ترین جامعه‌شناس فرانسوی بعد از دورکیم نیز تحقیقاتی در این مورد انجام داد. به‌طور کلی باید گفت پیشرفت جدید مفهوم سرمایه اجتماعی از

سه تألیف کلیدی بوردیو، کلمن و «پاتنام»^{۱۸} و تعدادی تألیفات دیگر با همکاری جریان نظریه‌چندنظمی شکل گرفته است (قنبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۱-۷۰).

اما مطالعات و ارزیابی‌های جهانی و کشوری و منطقه‌ای هم درخصوص سرمایه اجتماعی قابل توجه می‌باشد. براساس نتایج مطالعات مؤسسه «لگاتوم»^{۱۹} که از سال ۲۰۰۷ م. مؤلفه سرمایه اجتماعی را نیز در نظرسنجی‌های خود وارد کرده است جایگاه ایران در سال ۲۰۱۰ م. در رتبه ۱۰۳ و در سال ۲۰۱۳ م. در بهترین حالت در رتبه ۵۴ و در سال ۲۰۱۷ م. هم در بین بیست کشور خاورمیانه در رتبه ۱۰ قرار گرفته است. نتایج مطالعات آینده‌پژوهی که از سال ۱۳۹۳ ه.ش. در کشور آغاز شده است نیز نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۳ سرمایه اجتماعی دهمین مسأله کشور و در سال ۱۳۹۴ ه.ش. بیست و دومین مسأله از ۱۰۰ مسأله کشور، ولی در عین حال در کنار دو مسأله انتخابات مجلس شورای اسلامی و نزاع سیاسی جریان‌های قدرت در ردیف سه مسأله با بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری قلمداد شده است. هم‌چنین در سال ۱۳۹۴ سرمایه اجتماعی مسأله پنجم و در سال ۱۳۹۶ ه.ش. ششمین مسأله از صد مسأله کشور و در نهایت در سال ۱۳۹۷ ه.ش. هم مسأله فرسایش سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی پنجمین مسأله از ده مسأله اصلی کشور ارزیابی شده است. در کنار نگاه جهانی و منطقه‌ای به مسأله سرمایه اجتماعی جامعه ایران، در جدیدترین مطالعه پیرامون شهرستان بندرماهشهر که در سال ۱۳۹۷ توسط «زیاری» و همکاران انجام شده است این شهر در بخش سرمایه اجتماعی با پنج مؤلفه مشارکت، اعتماد، هم‌بستگی و انسجام اجتماعی، احساس اثرگذاری و حمایت اجتماعی در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

بندر ماهشهر، شهری که مورد مطالعاتی تحقیق، یعنی «شرکت فجر انرژی خلیج فارس» در آن قرار دارد، از جمله شهرهای مهاجرپذیر و صنعتی استان خوزستان بوده که افراد غیربومی زیادی با گسست از محل زندگی خود جهت اشتغال در صنعت پتروشیمی به این شهر مهاجرت کرده‌اند و این کاهش محسوس سطح روابط اجتماعی در شرایط جدید نسبت به محل سکونت اصلی خود برای آن‌ها مسأله‌ای را به دنبال داشته است که تاکنون در مورد یکی از این مسائل مهم که همانا تأثیر سرمایه اجتماعی این کارکنان بر شاخص‌های مختلف مرتبط با کیفیت زندگی و در قالب زندگی معنادار باشد، پژوهشی صورت نگرفته است. مطالعات منابع مختلف حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی بر طیف وسیعی از متغیرها از جمله سلامت روانی، سلامت اجتماعی، رضایت از زندگی، رضایت از کیفیت زندگی، نابرابری‌های جنسیتی و آسیب‌های اجتماعی زنان، امیدواری، خوش‌بینی، تاب‌آوری، سرمایه روان‌شناختی، احساس امنیت، ارزش‌های مشترک، سرمایه فکری (انسانی، ساختاری و رابطه‌ای) تأثیرگذار است و شدت تأثیرپذیری

آن‌هم به شدت بالاست، به نحوی که در یک مطالعه جدید که توسط «حمیدی زاده» در سال ۱۳۹۷ انجام شده است، ۹۴ عامل افول این سرمایه مورد توجه قرار گرفته است. خود سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند به عنوان متغیر وابسته از عوامل مهمی تأثیر بپذیرد. ضمن این‌که درباره سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی به طور جداگانه و تأثیرشان بر متغیرهای دیگر، مطالعات مختلفی انجام شده است، ولی مطالعه تأثیر سرمایه اجتماعی به عنوان یک مفهوم گسترده و پرکاربرد و تأثیرگذار در علوم اجتماعی بر معناداری زندگی ملاحظه نمی‌شود؛ لذا با توجه به اثرگذاری گسترده این دو مفهوم کلیدی، یعنی سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی و نظر به وضعیت نامطلوب سرمایه اجتماعی ایران در ابعاد جهانی، منطقه‌ای، داخلی و شهری (بندر ماهشهر) و هم‌چنین اهمیت پرسش معناداری زندگی که بر طیف وسیعی از شاخص‌های مرتبط با سلامت روان و رضایت از زندگی اثرگذار است. پرسش اساسی مطرح شده در این تحقیق، چنین است:

پرسش پژوهش: با موارد ذکر شده، طرح این پرسش اساسی ضروری به نظر می‌رسد که، سرمایه اجتماعی کارکنان شرکت فجر انرژی خلیج فارس چه تأثیری بر معناداری زندگی آنان دارد؟

۲. ادبیات نظری تحقیق

فرانکل، عوامل معنا بخش به زندگی را در چهار دسته: ۱- ارزش‌های آفریننده یا خلاق، ۲- ارزش‌های تجربی، ۳- ارزش‌های نگرشی، ۴- معنای غایی معرفی می‌کند. هم‌چنین از دیدگاه وی، این چهار دسته را می‌توان به دو سطح «معنای زمینی» و «معنای غایی یا آسمانی» تقسیم کرد. سطح اول، معنای زمینی که شامل سه دسته ارزش‌های آفریننده، ارزش‌های تجربی و ارزش‌های نگرشی است؛ و سطح دوم، معنای غایی که آسمانی است و در معنویت و دین تجلی می‌یابد (طالب‌زاده شوشتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۸).

۱. ارزش‌های آفریننده یا خلاق: این ارزش‌ها به انجام دادن کاری، مانند: آفریدن اثری ملموس یا اندیشه‌ای ناملموس، یا خدمت کردن به دیگرانسان‌ها برمی‌گردد؛ در اصل این نوع ارزش‌ها بیشتر با جنبه‌های خلاقانه و اثرگذاری از انسان سرو کار دارد که می‌تواند احساسی از معناداری را در انسان به وجود آورد (همان).

۲. ارزش‌های تجربی: در این ارزش‌ها چیزی از جهان دریافت می‌کنیم. به باور فرانکل ارزش‌های تجربی یعنی، تجربه کردن چیزی یا کسی که به شخص معنا و ارزش می‌دهد (همان).

۳. ارزش‌های نگرشی: ارزش‌های آفریننده و تجربی با تجربه‌های مثبت انسانی ارتباط دارند، اما در زندگی شرایطی هم چون رنج، بیماری و مرگ هست که نه زیبایی

در آن وجود دارد و نه امکان آفرینندگی. در این حالت انسان ممکن است با تجربه‌هایی مواجه شود که در ابتدای امر فاقد معنا و ارزش باشند یا آن‌چنان تاریک به نظر برسند که امکان کشف زیبایی در آن‌ها وجود نداشته باشد. در این شرایط که نه زیبایی وجود دارد و نه امکان آفرینندگی، برای یافتن معنا باید به ارزش‌های نگرشی روی آورد (همان).

۴. معنای غایی یا آسمانی: فرانکل معتقد است نوعی معنای زندگی را که گویی آسمانی و الهی است در زندگی انسان‌ها مطرح است که البته این معنای غایی برای همه انسان‌ها یکسان نیست. معنای غایی برای افراد دین‌باور خداوند است و برای مادی‌گرایان، جستجوی علم، حقیقت‌جویی و یا تکامل یافتن است (طالب‌زاده شوشتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۹).

هسته و اساس مکتب معنادرمانی فرانکل، آن است که ریشه همه نابسامانی‌ها و آسیب‌های روانی به این برمی‌گردد که شخص معنایی برای زندگی خود نمی‌یابد و هدفی برای زندگی در سر ندارد. برای درمان همه انواع بیماری‌های روانی، باید به شخص بیمار، القای معنا و هدف کنیم. اگر شخص هدف یافت وضع روانی او بهنجار می‌شود و سراپای وجودش طالب یک چیز می‌شود (قربانی، ۱۳۸۸: ۳۸-۳۷). دیدگاه او این است که وقتی از معنای زندگی پرسش می‌کنیم، گمان می‌شود که انسان از زندگی، معنایی را طلب می‌کند؛ درحالی‌که باید بدانیم زندگی انسان را استنتاج می‌کند و به پاسخ‌و‌ادار می‌کند و انسان مسئول است. فرانکل از این رأی خود به انقلاب کوپرنیکی تعبیر کرده است (قربانی، ۱۳۸۸: ۳۸). از دیدگاه فرانکل، حتی در سخت‌ترین لحظات زندگی که عنوان رنج به آن می‌دهیم، نیز می‌توان پرسش از معناداری زندگی را پیش کشید (قربانی، ۱۳۸۸: ۴۷).

فرانکل یکی از راه‌های دریافت معنای زندگی را توجه به رنج می‌داند. وقتی انسان با وضعی غیرقابل اجتناب روبه‌رو می‌شود، وقتی با سرنوشتی مواجه می‌گردد که نمی‌شود آن را تغییر داد، فرصتی یافته است که بهترین ارزش خود را نشان دهد و عمیق‌ترین معنای زندگی، یعنی رنج را آشکار سازد؛ زیرا مهم‌تر و بالاتر از همه آن‌چه اهمیت دارد، موضعی است که ما در برابر رنج برمی‌گزینیم و بینش و طرز تفکری که با آن رنج را می‌پذیریم (همان). فرانکل، داشتن معنایی برای زندگی را به‌عنوان معیاری برای سنجش سلامت روان فرد می‌داند. افراد سالم همواره برای رسیدن به این معنا تلاش می‌کنند و نسبت به آن مواجهه‌ای فعالانه دارند. در توجیه این مطلب فرانکل اضافه می‌کند که هرچه بیشتر بتوانیم از خویشتن فراتر برویم و خود را در راه چیزی یا کسی ایثار کنیم، انسان‌تر می‌شویم. این معیار نهایی رشد و پرورش شخصیت سالم است. فرانکل، نبودن انگیزه و معناجویی در تعدادی از بیماران را به نداشتن مسئولیت شخصی،

نداشتن آزادی انتخاب و فراتر رفتن از خویشتن ربط می‌دهد. پذیرش مسئولیت از جمله راه‌کارهایی است که فرانکل از آن به‌عنوان یک عنصر مهم در معنا دادن به زندگی انسان‌ها از آن یاد می‌کند (کامران و ارشادی، ۱۳۸۸: ۳۷).

«یالوم» همانند «هایدگر»^{۲۰} انسان را موجودی پرتاب شده در جهانی بی‌معنا می‌داند: در غیاب نظام‌های از پیش تعیین شده ایمانی و اعتقادی یا معنای نهایی ما ناچاریم که معناهای زندگی خودمان را به‌طور مداوم خلق و بازسازی کنیم و لذا از این نظر معنای زندگی مفهومی سیال دارد (عزیزی و علی‌زمانی، ۱۳۹۴: ۲۹). یالوم می‌گوید: برداشت من فرض را بر آن می‌گذارد که زندگی بر حسب تصادف به وجود آمده است و ما موجوداتی فانی هستیم و برای ارائه طرح کلی و یا معنایی برای زندگی نمی‌توانیم بر حمایت کسی جز خودمان متکی باشیم. به عبارت دیگر ما در جهانی فاقد معنا باید مدام در جستجوی معنای زندگی باشیم (عزیزی و علی‌زمانی، ۱۳۹۴: ۳۰). اروین یالوم می‌گوید: پروردگار، چنان‌که فرهنگ‌های مختلف وصفش کرده‌اند، نه تنها از راه تجسم حیات جاودان، رنج فانی بودن را بر ما هموار می‌سازد، بلکه هجران هولناک را با ارائه حضور ابدی جبران می‌کند و طرح روشنی از گذران زندگی معنادار به دست می‌دهد (همان). ایده‌ای که یالوم در مورد تأثیر مثبت مرگ‌اندیشی بر معنای زندگی مطرح می‌کند موج‌زدن یا موج‌آفرینی نام دارد. بدین معنا که با موج‌زدن نه تنها از مرگ نمی‌گریزیم، بلکه به‌گونه‌ای زندگی خود را در راستای آن قرار می‌دهیم که معنایش افزایش یابد و به مثابه یک موجی که با حرکت در سطح دریا اثر خود را تا بی‌نهایت ادامه می‌دهد انسان نیز با ایجاد این موج، شعاع تأثیر و اثرگذاری خود را در این جهان بی‌معنا گسترش می‌دهد (عزیزی و علی‌زمانی، ۱۳۹۴: ۳۱). به نظر یالوم چارچوب نیرومندی از معنای زندگی در این عبارت نهفته است و هرکس بداند به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم تکه‌ها و موج‌هایی از او انتشار می‌یابند دچار شادی و شغف می‌شود (عزیزی و علی‌زمانی، ۱۳۹۴: ۳۲). فرد با پذیرفتن مسئولیت خاصی و با این هدف که مسئولیتش را درست انجام دهد می‌تواند زندگی خود را با معناتر سازد و هم‌چنین در مقابل اندیشه مرگ مقاوم گردد (عزیزی و علی‌زمانی، ۱۳۹۴: ۳۳).

«جان کاتینگهام»^{۲۱} فیلسوف معاصر هم در کتاب معنای زندگی اندیشه‌های مهمی در مورد معنای زندگی ارائه داده است که به برخی از مهم‌ترین نکات آن اشاره می‌شود. جست‌وجو برای یافتن معنای زندگی، خواه به‌طور مبهم و خواه به‌طور صریح، همواره تأثیری شگرف بر ما خواهد داشت (کاتینگهام، ۱۳۹۳: ۱۲). روشن است که دین یکی از راه‌هایی است که انسان‌ها از طریق آن معنایی برای زندگی خود یافته‌اند. اما آیا دین تنها راه معنابخشی به زندگی است؟ «آلبرت اینشتین»^{۲۲} به صراحت اظهار می‌کرد: یافتن

پاسخی برای پرسش از چیستی معنای زندگی مستلزم متدین بودن است. هم‌چنین نابغه دیگر قرن بیستم، «زیگموند فروید»^{۲۳} مصرانه اظهار می‌کند: ایده معناداری یا بی‌معنایی زندگی به فراز و فرود نظام دینی و اعتقادی بستگی دارد و به نوعی این اندیشمندان جهت‌گیری‌های دینی و اعتقادی را در پاسخ به این پرسش مهم قلمداد می‌کنند (کاتینگهام، ۱۳۹۳: ۲۲). معناداری زندگی چیزی است که می‌توان آن را مفهومی هرمنوتیکی دانست؛ برای این‌که امری برای فاعلی معنا داشته باشد، او باید آن را به نحو خاصی تفسیر یا تعبیر کند (کاتینگهام، ۱۳۹۳: ۳۶). عواملی که توانایی ما را به عنوان انسان در یافتن معنای زندگی محدود و مقید می‌کنند تا حدودی به ساختار عاطفی و تا حدودی به استعدادهای فکری و عقلی ما بستگی دارد (کاتینگهام، ۱۳۹۳: ۴۴). اگر زندگی مجزای از دیگران، کم‌ارزش‌تر از زندگی کاملاً انسانی است، در نتیجه به عنوان انسان، تنها کسی می‌تواند زندگی معنادار داشته باشد که الگوی او از زندگی به معنای خاصی گشوده است و نه فرو بسته، یعنی کسی که تمایلات اساسی او به گونه‌ای ترکیب شده است که او را از امکان تعامل عاطفی و هم‌دلانه و گفت‌وگوی انتقادی اصیل با دیگر هم‌نوعانش محروم نمی‌کند (کاتینگهام، ۱۳۹۳: ۴۵). در واقع، اگرچه زندگی ما در مقایسه با گسترهٔ ابدیت کاملاً فانی و زودگذر است، با این حال ضرورتی ندارد که این فانی بودن به خودی خود به فقدان معنا منجر شود (کاتینگهام، ۱۳۹۳: ۵۴). زندگی معنادار باید شامل فعالیت‌ها یا برنامه‌های باارزشی باشد که ما را قادر سازند تا به عنوان انسان شکوفا شویم. چنین رشدی نیازمند بسط و گسترش استعدادهای انسانی ما در زمینهٔ احساس و تعقل است؛ چنین رشدی مستلزم رشد و پرورش استعدادهایی است که به ما اجازه می‌دهند تعامل عاطفی هم‌دلانه و گفت‌وگوی عقلانی آزاد با هم‌نوعان خود داشته باشیم (کاتینگهام، ۱۳۹۳: ۸۷).

تئوری «شکاف ساختاری» در سال ۱۹۹۲ م. توسط «بَرت»^{۲۴} برای مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی به کار برده شد. تأکید تئوری شکاف ساختاری بر رابطهٔ میان فرد و همکاران وی در شبکه و همین‌طور روابط میان همکاران، با هم‌دیگر است. منظور از شکاف در این تئوری، فقدان و عدم ارتباط میان دو فرد در یک شبکه اجتماعی است، که فی‌نفسه مزیتی برای سازمان تلقی می‌شود. مطابق تئوری شکاف ساختاری اگر یک فرد در شبکه اجتماعی خود با همکارانی که با هم در ارتباط نیستند یا حداقل رابطهٔ اندکی با هم دارند، ارتباط برقرار کند، حداکثر بهره را خواهد برد و همان‌طور که از نام این نظریه هم مشخص است با پر کردن شکاف‌های رابطه‌ای بین انسان‌ها، سرمایه اجتماعی افزایش می‌یابد و یک پتانسیل بالقوه‌ای از رابطه به صورت بالفعل در می‌آید. تقویت شبکه‌های شکاف‌دار، دارای مزایایی است از جمله: ارزیابی سریع و بی‌نظیر

اطلاعات، قدرت چانه‌زنی مضاعف و افزایش قدرت کنترل بر منابع و نتایج (الوانی و سیدنقوی، ۱۳۸۱: ۹-۸).

«بورديو» مفهوم سرمایه اجتماعی را به عنوان جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای می‌داند که حاصل شبکه‌ای مستحکم و بادوام از روابط به نسبت نهادینه شده شناخت متقابل یا به بیان دیگر، با عضویت در یک گروه است. شبکه‌ای که اعضای خود را حمایت و پشتیبانی می‌کند (دادگر و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۴-۳۳). وی با تفکیک سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی از یکدیگر بیان می‌کند که این سرمایه‌های متنوع همیشه قابل جایگزینی نیستند، اما ترکیب آن‌ها می‌تواند سرمایه جدیدی ایجاد کند. برآیند این چهارنوع سرمایه، گستره کنش‌گری را در حوزه‌های اجتماعی مشخص می‌کند (دادگر و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۴). بورديو از مفهوم سرمایه اجتماعی برای قشربندی اجتماعی استفاده کرده است. او میزان برخورداري کنش‌گران را از انواع سرمایه معیار دارایی افراد در نظام طبقه‌بندی اجتماعی می‌داند. وی هم‌چنین معتقد است ساختار ذهنی در هر فرد و موقعیتی که تحت عنوان میدان یا زمینه در اجتماع، تحت اختیار اوست، به میزان بهره‌مندی او از انواع چهارگانه سرمایه بستگی دارد (زارعی متین و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷). از نظر بورديو، سرمایه اجتماعی در ممالک سرمایه‌داری به عنوان ابزاری برای تثبیت و تقویت جایگاه اقتصادی افراد به شمار می‌رود، در این ممالک، سرمایه اقتصادی پایه است و سرمایه اجتماعی و فرهنگی ابزاری برای تحقق آن محسوب می‌شوند. می‌توان چنین نتیجه گرفت که دیدگاه بورديو در زمینه سرمایه اجتماعی یک دیدگاه ابزاری صرف است. اگر سرمایه اجتماعی نتواند موجب رشد سرمایه اقتصادی شود، کاربردی نخواهد داشت (الوانی و سیدنقوی، ۱۳۸۱: ۵). شناخت فضای اجتماعی به عنوان ساختی سلسله‌مراتبی بر پایه تفاوت‌ها و جایگاهی که در آن منابع توزیع و اعمال متجسد می‌شود، کلید شناخت رویکرد بورديو به مفهوم سرمایه‌هاست (عطار، ۱۳۸۷: ۱۵۸). این سرمایه است که به فرد اجازه می‌دهد بر سرنوشت خود و دیگران نظارت کند (عطار، ۱۳۸۷: ۱۶۱). به نظر او، تولید و بازتولید سرمایه فرآیندی است که به‌گونه‌ای ذاتی با قدرت پیوند دارد. در واقع، برداشت وی از سرمایه به‌گونه‌ای است که او سرمایه و قدرت را کمابیش مترادف و هم‌سنگ با هم می‌داند (همان).

۳. پیشینه تحقیق

«شاکری‌نیا» (۱۳۸۹) تحقیقی با عنوان «رابطه سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی با سلامت روان در زنان قربانی همسرآزاری» که در بین ۷۶ زن قربانی خشونت در شهر رشت و با روش توصیفی-مقطعی انجام داده است به این نتیجه رسیده است که بین سرمایه

اجتماعی و معناداری زندگی رابطه معناداری وجود دارد. البته در این پژوهش تأکید بر سرمایه اجتماعی خانواده بوده است و این که اگر سرمایه اجتماعی خانواده نتواند تأمین‌کننده معنادهی به زندگی افراد باشد، می‌تواند فرد را دچار اختلالات روان‌شناختی و فکری کند.

«پورافکاری» و «شکری» (۱۳۹۱) تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر سلامت روانی دانشجویان» در بین ۳۷۰ نفر از دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی شوشتر به روش پیمایشی انجام داده و نشان داده‌اند که بین سرمایه اجتماعی و وضعیت سلامت روانی دانشجویان، رابطه معناداری وجود دارد.

«نعمت‌اللهی» و همکاران (۱۳۹۲) پژوهشی تحت عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی)» دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع) در بین ۲۵۰ نفر از دانشجویان این دانشگاه به روش پیمایشی انجام داده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که عواملی چون: تعلقات تاریخی، تعهدات فرهنگی و میزان اعتقاد به دین در میزان هر سه بُعد سرمایه اجتماعی مؤثرند و با افزایش هر یک از این عوامل سه‌گانه، سرمایه اجتماعی افزایش می‌یابد.

«عزیزی» و «علی‌زمانی» (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی دیدگاه اروین یالوم، در خصوص ارتباط دغدغه‌های وجودی مرگ‌اندیشی و معنای زندگی» که به روش توصیفی مطرح شده است، تلاش کرده‌اند تا به دیدگاه این روان‌درمانگر معاصر در مورد تأثیر مسأله مرگ‌اندیشی بر مسأله معنای زندگی با توجه به تأثیرات فلسفه اگزیستانسیالیسم بپردازند.

«طالب‌زاده‌شوشتری» و همکاران (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان «شناسایی معنای زندگی یک مطالعه پدیدارشناسی» در بین ۲۰ نفر از دانشجویان دانشگاه بیرجند به روش نمونه‌گیری داوطلب هدفمند با روشی کیفی و پدیدارشناسانه و با ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام داده‌اند که مشخص شد عواملی از جمله: خانواده، اهداف، معنویت، انسان دوستی، عشق، دوستان و پیوند با طبیعت هفت عامل عمده‌ای هستند که به زندگی دانشجویان معنا می‌دهند که در بین این عوامل، خانواده بنیادی‌ترین نقش را ایفا می‌کند و هم‌چنین این عوامل مطرح شده در نتایج تحقیق در زیرمجموعه عوامل معنابخش مورد نظر ویکتور فرانکل قرار می‌گیرند.

«قنبری» و همکاران (۱۳۹۵) پژوهشی تحت عنوان «تحلیل و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی در مناطق روستایی (نمونه مورد مطالعه: روستاهای شهر کرمانشاه)» در بین ۳۶۸ نفر از افراد بالای ۱۸ سال در روستاهای کرمانشاه با روش کمی و میدانی به انجام رسانده‌اند. نتایج حاکی از آن است که به استثناء آگاهی

اجتماعی بین تمام متغیرهای مستقل تحقیق که شامل دیگر ابعاد سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی) می‌باشد، با رضایت از کیفیت زندگی به عنوان متغیر وابسته رابطه معنادار مثبت و مستقیم وجود دارد.

«زاده محمدی» و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «معناداری وقایع زندگی از دیدگاه قرآن و روان‌شناسی وحدت‌مدار: مبنایی برای طراحی تمرین‌های هنری»، به این نتیجه رسیده‌اند که با بررسی مسأله معناداری وقایع زندگی در قرآن و روان‌شناسی وحدت‌مدار، مفهوم نگرش وحدانی در تجربه و رخداد‌های زندگی استنباط شد که به منظور عینی‌سازی، ملموس کردن و انطباق بهتر با رویدادهای زندگی، سه شاخص شناخت و پذیرش وحدت‌مدار زندگی، پیوستگی کثرت‌های متضاد و معنا بخشیدن به کثرت‌های زندگی به ترتیب از آن استخراج شد و هر یک مبنای طراحی تمرین‌هایی هنری قرار گرفت تا با استفاده از هنر وحدت‌مدار، وقایع زندگی معنادار شوند و با از بین بردن بار منفی برخی وقایع، نقش مثبت آن‌ها در رشد و تعادل زندگی جست‌وجو شوند. «عباسی» و همکاران (۱۳۹۸) پژوهشی تحت عنوان «تحلیل سطوح مفهوم سرمایه اجتماعی به روش فراترکیب و روش تحلیل محتوای قیاسی» در نمونه‌ای از ۷۲ مقاله به روش نمونه‌گیری قضاوتی به انجام رسانده‌اند که نتایج این پژوهش مشخص کرد که سرمایه اجتماعی در سه سطح کلان (جوامع)، سطح میانی (گروه‌ها یا سازمان‌ها) و سطح خرد (عاملان فردی) در ۱۴ مقوله قابل‌شناسایی است و با سه مقوله اصلی سرمایه رابطه‌ای، ساختاری و شناختی دسته‌بندی می‌شوند که شاخص‌های سرمایه ارتباطی بیشترین تکرار و شاخص‌های سرمایه شناختی دارای کمترین تکرار در ادبیات تحقیق بودند.

«عباسی» و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی با عملکرد سازمانی به روش توصیفی-هم‌بستگی و از نوع مدل‌سازی معادلات ساختاری، با روش‌های نمونه‌گیری نوع خوشه‌ای و تصادفی در بین نمونه ۲۵۵ نفری از کارکنان کسب و کارهای کوچک شهر تبریز به انجام رسانده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی رابطه معنادار مثبت وجود دارد. هم‌چنین سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی نیز هر دو بر عملکرد سازمانی تأثیر مثبت و معنادار دارند و تأثیر سرمایه اجتماعی معنادارتر و قوی‌تر است. سرمایه روان‌شناختی از طریق سرمایه اجتماعی به طور غیرمستقیم بر عملکرد سازمانی مؤثر است و سرمایه اجتماعی بین سرمایه روان‌شناختی و عملکرد سازمانی نقش میانجی دارد.

«مارک جی. لاندوا»^{۲۵} (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «استفاده از تشبیه برای پیدا کردن معنا در زندگی» به این تئوری اشاره کرده است؛ هدف ویژه‌ او در این پژوهش سازماندهی یافته‌های قبلی و طرح پرسش‌هایی برای تحقیقات آینده و همچنین بحث‌های تئوریک است که دلالت بر معنای معنا دارند.

«مارتلا فرانک»^{۲۶} و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «بی‌معنایی از طریق رضایت از خودکفایی، رقابت، بی‌رابطگی، نیکی: مقایسه اثر مثبت و رضایت بخشی به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های معنا در زندگی» به چهار عنصر رضایت بخش و مؤثر در معناداری زندگی در قالب سه مورد مطالعاتی پرداخته‌اند.

«جرزی تریبینسکی»^{۲۷} و همکاران (۲۰۲۰) تحقیقی تحت عنوان «واکنش به شیوع کوئید ۱۹: تأثیر معناداری زندگی، رضایت از زندگی و فرضیه‌های نظم و ثبات جهانی» به روش میدانی با پاسخ باز و به صورت اینترنتی در بین نمونه آماری ۳۱۷ نفری در ورشو (Warsaw) لهستان (Poland) به انجام رسانده‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد که امیدواری، معناداری زندگی و رضایت از زندگی با اضطراب و استرس‌های مرتبط با بیماری کوئید ۱۹ رابطه معنادار معکوس دارد، یعنی با افزایش معناداری زندگی، رضایت از زندگی و امیدواری، اضطراب ناشی از این بیماری کاهش می‌یابد.

در یک جمع‌بندی از مطالعات تجربی داخلی و خارجی درباره موضوع تحقیق می‌توان جغرافیای تحقیق حاضر را چنین بیان نمود که با توجه به مطالعات انجام شده در پژوهش‌های فوق مشخص می‌شود که سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی متغیرهایی کلیدی در طیف وسیعی از پژوهش‌ها هستند که بررسی رابطه خود آن‌ها به‌طور کلی و به‌طور خاص در مورد مطالعاتی شهر بندر ماهشهر و به‌طور خاص در مورد کارکنان شرکت فجر انرژی خلیج فارس در بررسی‌های تحقیقاتی مغفول مانده است. تحقیق حاضر علاوه بر پر کردن این خلأ تحقیقاتی، حوزه مطالعه خود را میدان صنعت قرار داده است؛ چراکه تقریباً در هیچ‌کدام از تحقیقاتی که ذکرشان رفت میدان مطالعاتی‌شان حوزه صنعت نبوده است و این تحقیق می‌تواند پژوهشی نو در این زمینه به‌شمار رود. نکته دیگر آن‌که این جامعه آماری (کارکنان شرکت فجر انرژی خلیج فارس) در بندر ماهشهر قرار دارد که طبق پژوهش‌های جدید این شهر از سرمایه اجتماعی مطلوبی برخوردار نیست؛ بنابراین توجه به پیامدهای منفی این کاهش سرمایه اجتماعی و اثرگذاری آن بر معناداری زندگی مسأله قابل توجهی است. درنهایت این‌که این تحقیق می‌تواند به‌علت توجهی که به مقوله مهم و تأثیرگذار معناداری زندگی دارد نتایجی عملی و کاربردی برای کارکنان شاغل در این سازمان صنعتی به‌همراه داشته باشد و به دلیل این‌که رضایتمندی کارکنان از اهداف ترسیم‌شده در منشور مأموریت‌های

سازمان می‌باشد، می‌تواند یک راهنما برای مدیران این مجموعه برای نیل به تعالی بیشتر سازمان قلمداد شود.

۴. فرضیه‌های تحقیق

هدف تحقیق بررسی تأثیر مؤلفه‌های درون‌گروهی و برون‌گروهی سرمایه اجتماعی بر معناداری زندگی است که متناسب با همین هدف فرضیه‌های بدون جهت زیر مطرح می‌گردد:

- به نظر می‌رسد بین اعتماد اجتماعی و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین تعلق و هم‌دلی و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین مشارکت و همکاری اجتماعی و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین علایق متفاوت و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین سبک زندگی متفاوت و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد.

۵. روش‌شناسی تحقیق

روش مطالعه در این تحقیق از نوع هم‌بستگی است و به صورت پیمایشی انجام می‌شود. لازم به ذکر است که برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نسخه ۲۴ نرم‌افزار SPSS^{۲۸} استفاده می‌شود. واحد تحلیل این تحقیق که به نوعی برای تحقیق به آن‌ها مراجعه شده است کارکنان شاغل در شرکت شرکت فجر انرژی خلیج فارس هستند. کارکنانی که با سه نوع قرارداد رسمی، مدت معین و مدت موقت در این شرکت مشغول به فعالیت در بخش‌های اداری، عملیاتی، خدماتی، پشتیبانی و ستادی می‌باشند. جامعه آماری این تحقیق با جدیدترین اطلاعاتی که از امور اداری و دفتر مطالعات راهبردی شرکت فجر انرژی خلیج فارس اخذ شد ۵۷۴ نفر می‌باشد. طبق فرمول «کوکران» حجم نمونه تحقیق تقریباً ۲۳۰ نفر محاسبه گردید. به دلیل این که افراد جامعه مورد بررسی از نظر نوع کار، سوابق کاری، و نوع قرارداد از تشابه و تجانس نسبی برخوردار نبودند، برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده گردید؛ به این ترتیب که پس از تعیین تعداد نمونه در هر طبقه قراردادی (رسمی، مدت معین و مدت موقت)، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، افراد مورد نظر در هر طبقه تعیین و پرسش‌نامه میان آن‌ها توزیع گردید؛ لذا با توجه به حجم نمونه هر طبقه، از طبقه کارکنان قرارداد رسمی ۱۰۷ نفر، از کارکنان قرارداد مدت معین ۵۳ نفر، و از کارکنان قرارداد مدت موقت ۷۰ نفر جهت نمونه‌گیری انتخاب شدند.

برای روایی پرسش‌نامه‌های این تحقیق که با تغییراتی متناسب با شرایط تحقیق تدوین گردید از روایی صوری استفاده شد و با بررسی‌های اساتید راهنما و مشاور و دیگر صاحب‌نظران روایی صوری آن به تأیید رسید. لازم به ذکر است که در پرسش‌نامه سرمایه اجتماعی گویه «دوستانی دارم که سبک آرایش آن‌ها با سبک آرایش من تفاوت دارد» به دلیل متناسب نبودن با شرایط جامعه آماری به صلاح دید محقق و با تأیید اساتید صاحب‌نظر از پرسش‌نامه حذف گردید.

با توزیع ۳۰ پرسش‌نامه در بین جامعه آماری، پایایی پرسش‌نامه‌های سرمایه اجتماعی و شاخص معناداری زندگی به روش ضریب «آلفای کرونباخ» برای مؤلفه‌های این دو متغیر محاسبه گردید. در ادامه کار گردآوری داده‌ها و اطلاعات با توجه به محدودیت‌های تحقیق که بیشتر تحت تأثیر شیوع بیماری کرونا بود ۱۹۵ نفر (۸۵/۷۸٪) از مشارکت‌کنندگان پرسش‌نامه کتبی و ۳۵ نفر (۱۵/۲۲٪) از آن‌ها پرسش‌نامه آنلاین الکترونیکی را تکمیل نمودند که در مجموع ۲۳۰ پرسش‌نامه موردنیاز نمونه آماری تحقیق جمع‌آوری گردید. ضرائب پایایی برای هر دو متغیر سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی به تفکیک ابعاد در جداول ۱ و ۲، نشان داده شده است. با استفاده از آپشن‌های نرم‌افزار SPSS و برآورد ضریب آلفای کرونباخ براساس حذف هریک از پرسش‌ها، با حذف گویه «در زندگی اهداف و خواسته‌هایی دارم که رسیدن به آن‌ها، سبب می‌شود تا احساس رضایت کنم» مقدار ضریب آلفای کرونباخ مؤلفه سبک زندگی متفاوت که کمتر از ۰/۷ بود، به ۰/۷۲۴ ارتقاء یافت. هم‌چنین ضریب آلفای کرونباخ بُعد سلبی چارچوب ۰/۶۱۸ و کمتر از ۰/۷ بود که با حذف گویه‌های «واقعاً نمی‌توانم بپذیرم که زندگی‌ام از عمق و معنای زیادی برخوردار نیست»، «توانایی‌های بالقوه‌ای دارم که به صورت طبیعی نمی‌توانم از آن‌ها استفاده نمایم»، «در زندگی چیزهایی وجود دارد که همه انرژی‌ام را به آن اختصاص می‌دهم»، «در زندگی چیزهایی وجود دارد که همه انرژی‌ام را به آن اختصاص می‌دهم» مقدار این ضریب به ۰/۷۷ ارتقاء پیدا کرد. برای عملیاتی کردن متغیر سرمایه اجتماعی که نسبتاً در راستای تعریف نظری این متغیر و با توجه به پرسش‌نامه سرمایه اجتماعی دو بُعدی پاتنام طرح‌ریزی شده است، سرمایه اجتماعی در دو بخش درون‌گروهی و برون‌گروهی لحاظ شده که بعد درونی آن شامل مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی، تعلق و هم‌دلی و مشارکت و همکاری اجتماعی است؛ و بُعد بیرونی آن نیز شامل مؤلفه‌های علایق متفاوت و سبک زندگی متفاوت می‌باشد. برای عملیاتی کردن متغیر معناداری زندگی نیز از شاخص ارزشمندی زندگی^{۲۹} استفاده گردید. این شاخص شامل دو خرده‌مقیاس به نام‌های ۱- چارچوب: ادراک فرد از ساختار و فلسفه زندگی و هم‌چنین رویکرد او برای استنباط معنا در زندگی خود؛ و ۲- رضایت: ادراک

جدول ۱. ضریب آلفای کرونباخ مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (نگارندگان، ۱۳۹۹).

برون گروهی		درون گروهی			ابعاد
سبک زندگی	علايق	مشاركت و همكاري اجتماعي	تعلق و هم‌دلي	اعتماد اجتماعي	متغيرها
متفاوت	متفاوت	۰/۷۵۷	۰/۷۵۲	۰/۷۷۸	ضریب آلفای کرونباخ
۰/۶۷۶	۰/۸۰۴				

جدول ۲. ضریب آلفای کرونباخ مؤلفه‌های معناداری زندگی (نگارندگان، ۱۳۹۹).

ضریب آلفای کرونباخ	مؤلفه‌ها	ابعاد	متغيرها
۰/۷۵۹	بعد ايجابي	چارچوب	معناداری زندگی
۰/۶۱۸	بعد سلبی		
۰/۸۲۵	بعد ايجابي	رضایت	
۰/۸۱۲	بعد سلبی		

فرد از زندگی کردن براساس چارچوب انتخابی‌اش می‌باشد (نصیری و جوکار، ۱۳۸۷: ۱۶۳). هرکدام از خرده‌مقیاس‌های چارچوب و رضایت شامل ۱۴ گویه می‌باشند که ۷ تا از گویه‌های هر یک از این دو خرده‌مقیاس به صورت مثبت و ۷ مورد دیگر به صورت منفی در پرسش‌نامه مطرح شده‌اند. در نهایت متغیر سرمایه اجتماعی با ۱۷ گویه و متغیر معناداری زندگی با ۲۴ گویه مورد سنجش قرار گرفته‌اند.

۶. یافته‌های تحقیق

۶-۱. یافته‌های توصیفی

در بخش توصیفی و اطلاعات جمعیت‌شناختی که شامل ویژگی‌های فردی آزمودنی‌های تحقیق (جنس، سن، سابقه، مدرک تحصیلی، بومی بودن یا نبودن، سمت سازمانی و نوع شغل) می‌باشد، این نتایج حاصل شد که ۹۶/۱٪ (۲۲۱ نفر) از پاسخ‌گویان مرد و ۳/۹٪ (۹ نفر) زن می‌باشند. هم‌چنین توزیع پاسخ‌گویان بر حسب سن، نشان می‌دهد که ۵۳٪ (۱۲۲ نفر) از پاسخ‌گویان بین ۳۱ تا ۴۰ سال سن دارند، ۴۳/۵٪ (۱۰۰ نفر) بین ۴۱ تا ۵۰ سال و کارکنان زیر ۳۰ سال و ۵۱ سال به بالا به ترتیب ۰/۹٪ (۲ نفر) و ۲/۶٪ (۶ نفر) از آزمودنی‌ها را شامل می‌شوند. در مورد سوابق کاری آزمودنی‌ها این نتایج حاصل شد که به ترتیب ۱/۷٪ (۴ نفر) سابقه کاری ۵ سال و کمتر داشتند. هم‌چنین ۱۲/۲٪ (۲۸ نفر)

نفر) سابقه کاری ۶ تا ۱۰ سال، ۳/۴۴٪ (۱۰۲ نفر) سابقه کاری ۱۱ تا ۱۵ سال، ۳۳٪ (۷۶ نفر) سابقه کاری بین ۱۶ تا ۲۰ سال و ۷/۸٪ (۲۰ نفر) سابقه کاری بالاتر از ۲۱ داشتند. از نتایج به دست آمده در مورد تحصیلات آموذنی‌ها نیز می‌توان به اطلاعات پیش‌رو اشاره کرد: ۷/۷٪ (۱۸ نفر) دارای مدرک تحصیلی دیپلم، ۳/۸٪ (۱۹ نفر) دارای مدرک تحصیلی فوق دیپلم، ۷/۵۵٪ (۱۲۸ نفر) دارای مدرک لیسانس، و در نهایت ۳/۲۸٪ (۶۵ نفر) دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس و بالاتر بودند. در مورد وضعیت کارکنان از لحاظ بومی بودن یا نبودن هم ۴/۸۰٪ (۱۸۵ نفر) از پاسخ‌گویان بومی و ۶/۱۹٪ (۴۵ نفر) غیربومی می‌باشند. علاوه بر اطلاعات به دست آمده فوق، سمت سازمانی آموذنی‌ها نیز جمع‌آوری گردید، به صورتی که ۹/۶٪ (۲۲ نفر) به عنوان تکنسین، ۳۳٪ (۷۶ نفر) به عنوان کارمند، ۴/۳۷٪ (۸۶ نفر) به عنوان کارشناس، ۸/۴٪ (۱۱ نفر) به عنوان رئیس، ۸/۱۴٪ (۳۴ نفر) به عنوان سرپرست و ۴/۰٪ (۱ نفر) به عنوان مدیر در این سازمان ایفای نقش می‌کنند. از لحاظ نوع شغل آموذنی‌ها نیز اطلاعات پیش‌رو حاصل شد: ۳/۷۴٪ (۱۷۱ نفر) شغل عملیاتی / فنی را در سازمان انجام می‌دهند. ۷٪ (۱۶ نفر) مشغول به کارهای خدماتی و پشتیبانی، ۲/۵٪ (۱۲ نفر) مشغول کارهای اداری / مالی و در نهایت ۵/۱۳ (۳۱ نفر) به کارهای ستادی در شرکت فجر انرژی خلیج فارس مشغول هستند. اما ذکر چند مسأله در خصوص یافته‌های توصیفی حائز اهمیت است. صنعت پتروشیمی فضایی صنعتی با ویژگی‌های سختی کار بوده و محیطی مردانه است و جمعیت مردان به مراتب بیشتر از زنان است. هم‌چنین بیشترین درصد فراوانی مربوط به بازه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال می‌باشد. بخش عمده‌ای از کارکنان قراردادی مدت معین در این بازه سنی قرار دارند که از سال ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ به استخدام این سازمان درآمده‌اند و سنین بالای ۴۰ سال هم بیشتر مربوط به کارکنان قرارداد رسمی و هم‌چنین قرارداد مدت موقت می‌باشد که با سوابق و سن بالا از حالت پیمان‌کاری به صورت قرارداد مدت موقت تبدیل وضعیت شده و تحت سازماندهی و مدیریت شرکت فجر انرژی خلیج فارس درآمده‌اند. بیشترین درصد فراوانی مربوط به کارکنانی است که بین ۱۱ تا ۱۵ سال سابقه کاری دارند و کارکنان با سابقه کمتر از ۵ سال فقط ۷/۱٪ از نمونه آماری این پژوهش را شامل می‌شوند که این کارکنان هم غالباً کارکنان قراردادی مدت موقت هستند که حداقل با مدرک تحصیلی لیسانس به استخدام سازمان درآمده‌اند. در شرکت فجر انرژی خلیج فارس، کارکنان آن به طور کامل مدارکی بالاتر از دیپلم دارند؛ چراکه حتی برای تبدیل وضعیت کارکنان شرط دیپلم با حداقل ۱۰ سال سابقه کاری را در نظر گرفته است. بنابراین، هیچ‌کدام از کارکنان با تحصیلات زیردیپلم در این سازمان وجود ندارد و ۴/۸٪ کارکنان آن مدارک لیسانس و بالاتر از آن را دارا می‌باشند که نشانه

این است که سطح تحصیلات عالی در این سازمان بسیار بالا می‌باشد. شرکت فجر انرژی خلیج فارس، قلب منطقه و ویژه اقتصادی بندر امام خمینی عجله الله تعالی فرجه است، بدین معنا که بسیاری از شریان‌های حیاتی و مورد نیاز صنایع مستقر در منطقه ویژه اقتصادی را تأمین می‌کند. تولید برق و بخار، انواع آب‌ها، نیتروژن، ازت و آرگون و هم چنین تصفیه پساب‌های صنعتی و مدیریت خطوط ارتباطی خارج از مجتمع همه در حوزه کارهای عملیاتی قرار می‌گیرند و در نمونه آماری هم این مشاغل فنی و عملیاتی تقریباً ۷۴٪ حجم نمونه آماری را به خود اختصاص داده‌اند.

میزان چولگی و کشیدگی همه متغیرهای موجود در فرضیه‌های تحقیق در بازه ۲- تا ۲+ قرار گرفت؛ بنابراین فرض نرمال بودن داده‌ها با تقریب فرض درستی است و لذا می‌توان از آزمون‌های پارامتریک برای بررسی رابطه بین متغیرها استفاده کرد. همان‌طور که در جدول ۳، هم نشان داده شده است در بخش شاخص‌های توصیفی مقدار میانگین، انحراف معیار و شدت همه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی استخراج گردید. به‌طور میانگین همه مؤلفه‌های متغیر معناداری زندگی در حد قوی و رضایت بخش بوده، ولی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به جز مشارکت و همکاری اجتماعی و سبک زندگی متفاوت که به ترتیب در حد قوی و ضعیف هستند، سه مؤلفه دیگر در حد متوسط می‌باشند.

جدول ۳. شاخص‌های مرکزی متغیرهای تحقیق به تفکیک مؤلفه‌ها (نگارندگان، ۱۳۹۹).

شاخص‌های مرکزی	اعتماد اجتماعی	تعلق و هم‌دلی	مشارکت و همکاری اجتماعی	علاقه متفاوت	سبک زندگی متفاوت	ایجابی چارچوب	سلبی چارچوب	ایجابی رضایت	سلبی رضایت
میانگین	۱۰/۳	۱۴/۵۵۶۵	۲/۷۷۳۹	۱۱/۷۸۲۶	۲/۱۷۶۵۷	۱۵/۶۱۷۴	۱۴/۶۷۳۹	۱۵/۷۳۹۱	۱۵/۰۵۲۲
انحراف استاندارد	۱/۹۷۸۳۸	۳/۸۹۹۸۲	۱/۴۱۱۰۰	۳/۳۳۶۴۰	۹/۲۴۷۸	۲/۴۳۹۰۷	۲/۳۴۸۰۴	۲/۴۲۸۳۲	۲/۵۵۸۸۱
شدت	متوسط	متوسط	قوی	متوسط	ضعیف	قوی	قوی	قوی	قوی

۲-۶. یافته‌های استنباطی

فرضیه اول: به نظر می‌رسد بین اعتماد اجتماعی و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد. نتایج آزمون هم‌بستگی پیرسون برای متغیر وابسته معناداری زندگی و همه مؤلفه سرمایه اجتماعی در جدول ۴، نشان داده شده است؛ همان‌طور که مشاهده می‌شود با سطح معنی‌داری ۰/۰۱ مقدار Sig به دست آمده کمتر از ۰/۰۱ می‌باشد که به معنای این است که فرضیه صفر دال بر عدم رابطه بین معناداری زندگی و اعتماد اجتماعی رد می‌شود؛ بنابراین فرضیه تحقیق تأیید می‌شود که نشان‌دهنده وجود رابطه معنادار

بین این دو متغیر می‌باشد. مقدار ضریب هم‌بستگی هم $0/312$ می‌باشد که معرف این است که هم‌بستگی بین دو متغیر معناداری زندگی و اعتماد اجتماعی در حد متوسط می‌باشد. لازم به ذکر است هدف ما بررسی در سطح معناداری پنج درصد می‌باشد، اما نتایجی که از خروجی نرم‌افزار SPSS نشان داده می‌شود در سطح معناداری یک درصد لحاظ شده است. بدیهی است که وقتی که آزمونی در سطح یک درصد معنادار باشد به طور قطع در سطح معناداری پنج درصد هم معنادار خواهد بود، ولی عکس این قضیه همواره صادق نمی‌باشد.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین تعلق و هم‌دلی و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد. با سطح معناداری $0/01$ مقدار Sig به دست آمده کمتر از $0/01$ می‌باشد؛ بنابراین فرضیه تحقیق تأیید می‌شود که نشان‌دهنده وجود رابطه معنادار بین این دو متغیر می‌باشد. مقدار ضریب هم‌بستگی هم $0/286$ می‌باشد که معرف این است که هم‌بستگی بین دو متغیر معناداری زندگی و تعلق و هم‌دلی در حد ضعیف می‌باشد.

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین مشارکت و همکاری اجتماعی و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد. با سطح معناداری $0/01$ مقدار Sig به دست آمده کمتر از $0/01$ می‌باشد؛ بنابراین فرضیه تحقیق که نشان‌دهنده وجود رابطه معنادار بین این دو متغیر است تأیید می‌شود. مقدار ضریب هم‌بستگی هم $0/218$ می‌باشد که معرف این است که هم‌بستگی بین دو متغیر معناداری زندگی و مشارکت و همکاری اجتماعی در حد ضعیف می‌باشد.

فرضیه چهارم: به نظر می‌رسد بین علایق متفاوت و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد. در سطح معناداری $0/05$ مقدار Sig به دست آمده بیشتر از $0/05$ می‌باشد؛ بنابراین فرضیه صفر تأیید و فرضیه تحقیق رد می‌شود و این بدین معناست که بین متغیر معناداری زندگی و مؤلفه علایق متفاوت به عنوان مؤلفه برون‌گروهی اول سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد.

فرضیه پنجم: به نظر می‌رسد بین سبک زندگی متفاوت و معناداری زندگی رابطه معنادار وجود دارد. در سطح معناداری $0/05$ مقدار Sig به دست آمده بیشتر از $0/05$ می‌باشد؛ بنابراین فرضیه صفر تأیید و فرضیه تحقیق رد می‌شود. بر این اساس بین متغیر معناداری زندگی و مؤلفه سبک زندگی متفاوت به عنوان مؤلفه برون‌گروهی دوم سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد.

حال با توجه به تحلیل‌های رگرسیونی می‌خواهیم به طور دقیق‌تر پیش‌بینی کنیم که از این پنج مؤلفه کدام یک تأثیر بیشتری در تبیین واریانس متغیر معناداری زندگی دارد یا به عبارت بهتر وزن این متغیرها را در تبیین تغییرات متغیر وابسته ارزیابی کنیم.

جدول ۴. ضرائب هم‌بستگی پیرسون (نگارندگان، ۱۳۹۹).

متغیر وابسته	مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مطرح در فرضیه‌های تحقیق	R	Sig	N	شدت همبستگی
معناداری زندگی	اعتماد اجتماعی	۰/۳۱۲	۰/۰۰۰	۲۳۰	متوسط
	تعلق و هم‌دلی	۰/۲۸۶	۰/۰۰۰	۲۳۰	ضعیف
	مشارکت و همکاری اجتماعی	۰/۲۱۸	۰/۰۰۱	۲۳۰	ضعیف
	علائق متفاوت	۰/۰۲۲	۰/۷۴۳	۲۳۰	وجود ندارد
	سبک زندگی متفاوت	۰/۰۶۴	۰/۳۳۶	۲۳۰	وجود ندارد

به دلیل این‌که امکان دارد متغیرهای علایق متفاوت و سبک زندگی متفاوت با وجود عدم هم‌بستگی ساده با معناداری زندگی دارای اثرات تفکیکی یا ترکیبی معناداری با متغیر وابسته باشند از روش‌های پس‌رونده در کنار روش گام‌به‌گام استفاده می‌شود تا اثر این متغیرها شناسایی شود. در مرحله اول، به صورت کلی با وجود پنج مؤلفه موجود، برنامه رگرسیون را اجرا می‌کنیم. در روش رگرسیون چندگانه با روش متوالی به طور کامل تمامی پنج مؤلفه در ارزیابی رگرسیون دخیل هستند و ضریب هم‌بستگی حاصل از رگرسیون چند متغیره ۰/۳۵۵ و ضریب تعیین آن ۰/۱۲۶ می‌باشد؛ لذا به واسطه این پنج مؤلفه در دو بُعد درون‌گروهی و برون‌گروهی سرمایه اجتماعی ۱۲/۶٪ از واریانس متغیر وابسته (معناداری زندگی) توضیح داده می‌شود. نتایج و ضرائب حاصل از رگرسیون چند متغیره به روش گام‌به‌گام همان‌طور که در جدول ۵، نشان داده شده است در دو مدل محاسبه گردید. در مدل اول، ضریب هم‌بستگی که مربوط به رابطه بین متغیر معناداری زندگی و متغیر اعتماد اجتماعی است مقدار ۰/۳۱۲ و ضریب تعیین آن ۰/۰۹۷ و بتای آن ۰/۳۱۲ می‌باشد؛ یعنی ۹/۷٪ از واریانس متغیر معناداری زندگی توسط متغیر اعتماد اجتماعی مشخص می‌شود. در مدل دوم و در گام بعد، متغیر تعلق و هم‌دلی هم به اعتماد اجتماعی اضافه می‌شود و اثر این دو متغیر با هم در تحلیل رگرسیون لحاظ می‌شوند که در این حالت ضریب هم‌بستگی ۰/۳۴۷ و ضریب تعیین آن ۰/۱۲۰ و بتای آن برای اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی به ترتیب ۰/۲۲۵ و ۰/۱۷۵ می‌باشد. به این معنا که ۱۲٪ واریانس متغیر معناداری زندگی به واسطه دو متغیر اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی تعیین می‌گردد. در اصل با ورود متغیر تعلق و هم‌دلی ضریب هم‌بستگی به میزان ۰/۰۳۵ و هم چنین ضریب تعیین به میزان ۰/۰۲۳ افزایش می‌یابد.

اما برای رگرسیون چند متغیره به روش پس‌رونده مدل اول، پنج متغیر یا همان پنج مؤلفه سرمایه اجتماعی که در فرضیه‌های تحقیق هم مطرح شدند را با هم یکجا در تحلیل رگرسیون لحاظ کرده است که مقدار هم‌بستگی چندمتغیره به این روش ۰/۳۵۵

جدول ۵. نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیره به روش گام به گام (نگارندگان، ۱۳۹۹).

R ²	R	Sig	مقدار F	میانگین مجذورات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	شاخص‌ها	
							رگرسیون	مدل ۲
۰/۱۲۰	۰/۳۴۷	۰/۰۰۰	۱۵/۵۳۲	۸۷۰/۰۲۴	۱۷۴۰/۰۴۷	۲	رگرسیون	
-	-	-	-	۵۶/۰۱۵	۱۲۷۱۵/۳۸۳	۲۲۷	باقی مانده	
-	-	-	-	-	۱۴۴۵۵/۴۳۰	۲۲۹	مقدار کل	

و ضریب تعیین آن ۰/۱۲۶ می‌باشد؛ یعنی وقتی که همه مؤلفه‌ها لحاظ شوند ۱۲/۶٪ از واریانس متغیر معناداری زندگی با این پنج متغیر مشخص می‌شود. در مدل دوم متغیر سبک زندگی متفاوت حذف شده است، ولی مقدار هم‌بستگی و ضریب تعیین هیچ تغییری نمی‌کنند و این نشان می‌دهد که متغیر سبک زندگی متفاوت با وجود این که با همه چهار متغیر اعتماد اجتماعی، تعلق و هم‌دلی، مشارکت و همکاری اجتماعی و علایق متفاوت رابطه معنادار دارد، ولی در ارتباط با معناداری زندگی هیچ تأثیری بر واریانس این متغیر ندارد. در مدل سوم متغیر علایق متفاوت حذف شده است. با حذف این متغیر مقدار ضریب هم‌بستگی به مقدار ۰/۰۰۲ و ضریب تعیین به مقدار ۰/۰۰۱ کاهش پیدا می‌کند؛ یعنی متغیر علایق متفاوت تأثیرش در واریانس متغیر وابسته ۰/۱٪ است. در مدل چهارم متغیر مشارکت و همکاری اجتماعی نیز حذف شده است و در اثر کنار گذاشتن این متغیر، ضریب هم‌بستگی به مقدار ۰/۰۰۶ و ضریب تعیین به مقدار ۰/۰۰۵ کاهش پیدا کرده است؛ بنابراین متغیر مشارکت و همکاری اجتماعی فقط ۰/۵٪ از واریانس متغیر وابسته را مشخص می‌کند. در یک جمع‌بندی از نتایج رگرسیون مشخص می‌شود که سه متغیر سبک زندگی متفاوت، علایق متفاوت و مشارکت و همکاری اجتماعی در مجموع ۰/۶٪، یعنی حتی کمتر از ۱٪ در تبیین تغییرات متغیر وابسته نقش دارند که تحلیل رگرسیون از این تأثیر ناچیز چشم‌پوشی کرده است و متغیرهای اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی را به عنوان دو متغیر سنگین وزن در تبیین واریانس متغیر معناداری زندگی منظور داشته است.

برای بررسی معناداری زندگی و سرمایه اجتماعی در بین گروه‌های دوگانه مرد و زن، متأهل و مجرد، بومی و غیربومی از آزمون t استفاده گردید. برای گروه مرد و زن Sig مربوط به آزمون «لوین»^{۲۰} هر دو متغیر بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد، یعنی شرط برابری واریانس‌ها تأیید گردید و با مراجعه به Sig مربوط به برابری واریانس‌ها بازهم مشاهده شد که مقدار آن‌ها از ۰/۰۵ بیشتر می‌باشد؛ بنابراین بین دو گروه مرد و زن از لحاظ میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی تفاوت معناداری وجود ندارد.

برای دو گروه متأهل و مجرد همان طور که در جدول ۶، نشان داده شده است نتایج آزمون لوین فرض برابری واریانس‌ها را تأیید می‌کند، اما با مراجعه به Sig بخش برابری واریانس مشخص می‌شود که Sig مربوط به سرمایه اجتماعی کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد. این بدین معناست که میزان سرمایه اجتماعی بین دو گروه متأهل و مجرد دارای تفاوت معناداری است که از طریق شاخص‌های توصیفی مشخص می‌شود که سرمایه اجتماعی کارکنان متأهل به طور متوسط به میزان ۵/۸۴۱۹ از کارکنان مجرد بیشتر است.

جدول ۶. نتایج مربوط به آزمون t برای متغیر وضعیت تأهل (نگارندگان، ۱۳۹۹).

نتایج آزمون لوین	مقدار t		درجه آزادی		Sig	
	برابری واریانس	نابرابری واریانس	برابری واریانس	نابرابری واریانس	برابری واریانس	نابرابری واریانس
معناداری زندگی	-۰/۴۲۸	-۰/۴۵۷	۲۲۸	۱۶/۳۵۸	۰/۶۶۹	۰/۶۵۳
سرمایه اجتماعی	۲/۶۱۲	۲/۷۴۲	۲۲۸	۱۶/۲۶۳	۰/۰۱۰	۰/۰۱۴

برای دو گروه بومی و غیربومی با توجه به نتایج آزمون لوین Sig مربوط به آن‌ها در بخش برابری واریانس‌ها از لحاظ میزان معناداری زندگی و سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری بین دو گروه بومی و غیربومی مشاهده نمی‌شود. نتایج آزمون F برای گروه‌های تحصیلی، استخدامی، سنی، سوابق کاری، سمت سازمانی، نوع شغل انجام شد. برای گروه‌های تحصیلی Sig مربوط به این دو متغیر از ۰/۰۵ بیشتر بوده؛ بنابراین تفاوت معناداری بین میزان معناداری زندگی و سرمایه اجتماعی بین چهار گروه تحصیلی مشاهده نمی‌شود. نتایج آزمون F برای گروه‌های استخدامی رسمی، مدت معین و مدت موقت در جدول ۷، نشان داده شده است.

جدول ۷. نتایج آزمون F مربوط به گروه‌های استخدامی (نگارندگان، ۱۳۹۹).

نتایج آزمون	مجموع مجزورات		درجه آزادی		میانگین مجزورات	
	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی
معناداری زندگی	۱۰۷/۷۰۰	۱۴۳۴۷/۷۳۰	۲	۲۲۷	۵۳/۸۵۰	۶۳/۲۰۶
سرمایه اجتماعی	۵۵۹/۲۶۳	۱۵۹۱۶/۲۸۵	۲	۲۲۷	۲۷۹/۶۳۲	۷۰/۱۱۶

با توجه به مقدار Sig سرمایه اجتماعی مشخص می‌شود که بین این سه گروه استخدامی از لحاظ سرمایه اجتماعی تفاوت معنادار وجود دارد. اما برای این که مشخص کنیم که این تفاوت معنادار در بین کدام دو گروه از این سه گروه استخدامی اتفاق می‌افتد از آزمون‌های تکمیلی دیگری هم چون «شفه»^{۳۱} و «توکی»^{۳۲} استفاده می‌شود. با توجه به نتایج آزمون‌های شفه و توکی برای مشخص کردن موضع تفاوت بین گروه‌ها مشاهده می‌شود تفاوت بین گروه‌ها در آزمون F به طور دقیق با توجه به مقدار Sig به دو گروه مدت معین و مدت موقت مربوط می‌شود. سرمایه اجتماعی کارکنان مدت معین و مدت موقت از لحاظ میانگین مقدار ۴/۲۲۸۸۴ اختلاف دارد یا به عبارت بهتر سرمایه اجتماعی کارکنان مدت موقت به طور میانگین به میزان ۴/۲۲۸۸۴ بیشتر از سرمایه اجتماعی کارکنان مدت معین است. برای آزمون F بین گروه‌های سنی هم با توجه به نتایج ارائه شده در جدول ۸، مقدار Sig که ۰/۰۲۱ بوده و کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، از لحاظ میزان متغیر سرمایه اجتماعی تفاوت معنادار مشاهده می‌شود.

جدول ۸. نتایج آزمون F مربوط به گروه‌های سنی (نگارندگان، ۱۳۹۹).

Sig	F	میانگین مجزورات		درجه آزادی		مجموع مجزورات		نتایج آزمون
		درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	
۰/۹۸۱	۰/۰۵۸	۶۳/۹۱۲	۳/۷۳۷	۲۲۶	۳	۱۴۴۴۴/۲۱۸	۱۱/۲۱۲	معناداری زندگی
۰/۰۲۱	۳/۳۱۸	۶۹/۸۲۵	۲۳۱/۶۶۷	۲۲۶	۳	۱۵۷۸۰/۵۴۸	۶۵۹/۰۰۰	سرمایه اجتماعی

مطابق روال قبلی برای گروه‌های استخدامی این بار هم برای مشخص کردن موضع تفاوت بین گروه‌های سنی از لحاظ میزان سرمایه اجتماعی از آزمون‌های تکمیلی شفه و توکی استفاده می‌شود. بین گروه سنی زیر ۳۰ سال و گروه‌های سنی ۳۱-۴۰ سال و ۴۱-۵۰ سال از لحاظ میزان بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد. البته باید خاطر نشان کرد که آزمون تعقیبی توکی بین گروه سنی زیر ۳۰ سال و گروه‌های سنی ۳۱-۴۰ سال و ۴۱-۵۰ سال تفاوت را نشان می‌دهد؛ در حالی که آزمون شفه فقط بین گروه سنی زیر ۳۰ سال و گروه سنی ۳۱-۴۰ سال و ۴۱-۵۰ سال تفاوت معنادار قائل است. بر طبق آزمون توکی، میانگین سرمایه اجتماعی گروه سنی زیر ۳۰ سال از سرمایه اجتماعی گروه‌های سنی ۳۱-۴۰ سال و ۴۱-۵۰ سال به ترتیب به میزان ۱۶/۰۹۱۱۶ و ۱۷/۶۴۰۰۰ کمتر می‌باشد. هم چنین بر اساس آزمون شفه، میانگین سرمایه اجتماعی گروه سنی زیر ۳۰ سال از سرمایه اجتماعی گروه سنی ۳۱-۴۰ سال و ۴۱-۵۰ سال به میزان ۱۷/۶۴۰۰۰ کمتر می‌باشد.

البته از طریق علامت منفی تفاوت معنادار بین گروه‌ها، عبارات فوق را می‌توان به صورت بالعکس هم بیان نمود، یعنی بر طبق آزمون توکی سرمایه اجتماعی گروه‌های سنی ۴۰-۳۱ سال و ۵۰-۴۱ سال به ترتیب به میزان ۱۶/۰۹۱۱۶ و ۱۷/۶۴۰۰۰ از سرمایه اجتماعی گروه سنی زیر ۳۰ سال بیشتر است. یا این‌که گفته شود براساس آزمون شفه، سرمایه اجتماعی گروه سنی ۵۰-۴۱ سال به میزان ۱۷/۶۴۰۰۰ از سرمایه اجتماعی گروه سنی زیر ۳۰ سال بیشتر است. نتایج آزمون F برای گروه‌های سوابق کاری، سمت سازمانی و نوع شغل حاکی از عدم تفاوت معنادار بین این گروه‌ها از لحاظ میزان برخورداری از متغیرهای معناداری زندگی و سرمایه اجتماعی است؛ چراکه در هر سه حالت مقدار Sig مربوط به متغیرهای معناداری زندگی و سرمایه اجتماعی بیشتر از پنج صدم می‌باشد و این به معنای این است که بین کارکنان با سوابق کاری متفاوت، سمت‌های سازمانی از تکنیسین تا مدیر و همچنین انواع شغلی عملیاتی، اداری، پشتیبانی و ستادی از لحاظ بهره‌مندی‌اشان از معناداری زندگی و سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود.

۷. بحث و نتیجه‌گیری

آزمون فرضیه‌های تحقیق با روش هم‌بستگی ساده، بین متغیر وابسته معناداری زندگی و همه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی هم‌بستگی ساده محاسبه گردید و مشخص شد که بین معناداری زندگی و مؤلفه‌های درون‌گروهی سرمایه اجتماعی شامل اعتماد اجتماعی، تعلق و هم‌دلی و مشارکت و همکاری اجتماعی هم‌بستگی وجود دارد که مقدار این هم‌بستگی هم به ترتیب ۰/۳۱۲ برای اعتماد اجتماعی، ۰/۲۸۶ برای تعلق و هم‌دلی و ۰/۲۱۸ برای مشارکت و همکاری اجتماعی است. شدت این هم‌بستگی‌ها هم به ترتیب متوسط، ضعیف و ضعیف می‌باشد. اما بین دو مؤلفه برون‌گروهی سرمایه اجتماعی شامل علایق متفاوت و سبک زندگی متفاوت با معناداری زندگی رابطه هم‌بستگی مشاهده نگردید.

در بخش رگرسیون علاوه بر استخراج ضرائب هم‌بستگی بین همه متغیرها با یکدیگر، رگرسیون چندمتغیره به سه روش متوالی، گام‌به‌گام و پس‌رونده محاسبه گردید. در روش گام‌به‌گام مشخص گردید که دو مؤلفه اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی در مجموع ۱۲٪ واریانس متغیر وابسته را توضیح می‌دهند. برای پی‌بردن به تأثیر دقیق همه متغیرهای مطرح شده در فرضیه‌های تحقیق حتی متغیرهای ناهم‌بسته با متغیر ملاک (معناداری زندگی) از روش رگرسیون چندمتغیره به روش پس‌رونده استفاده شد که بازهم مشخص شد که سبک زندگی متفاوت تأثیر صفر درصد، علایق متفاوت تأثیر

۰/۱٪ و مشارکت و همکاری اجتماعی تأثیر ۵/۰ درصدی بر تبیین واریانس متغیر ملاک دارند. اما نتیجه مهمی که از مقایسه نتایج رگرسیون و نتایج حاصل از شاخص‌های توصیفی متغیرها حاصل می‌شود، این است که هر دو مؤلفه اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی که هر دو با هم ۱۲٪ واریانس متغیر ملاک را پیش‌بینی می‌کنند مقدار میانگین آن‌ها در بین کارکنان در حد متوسط می‌باشد و مؤلفه مشارکت و همکاری اجتماعی که وزن بسیار ناچیز و قابل اغماضی در تبیین واریانس متغیر ملاک دارد، میانگین آن در بین کارکنان در حد قوی می‌باشد. شدت مؤلفه سبک زندگی متفاوت که در حد ضعیف و مؤلفه علایق متفاوت هم که در حد متوسط بوده در نتایج رگرسیون حذف گردیدند؛ بنابراین منطقی است که برای افزایش سرمایه اجتماعی به نحوی اثرگذار باید بر دو مؤلفه اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی تأکید و تمرکز داشت.

در بخش آزمون t که در بین گروه‌های دو ارزشی مرد و زن، متأهل و مجرد، بومی و غیربومی به انجام رسید، نتایج حاکی از آن بود که معناداری زندگی و سرمایه اجتماعی بین کارکنان مرد و زن و کارکنان بومی و غیربومی دارای تفاوت معناداری نبود و فقط میزان سرمایه اجتماعی بین کارکنان متأهل و مجرد دارای تفاوت معنادار بود.

در بخش آزمون F بین گروه‌های تحصیلی، سوابق کاری، سمت سازمانی و نوع شغل از جهت برخورداری از سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی تفاوت معناداری مشاهده نگردید. اما بین گروه‌های استخدامی و هم‌چنین گروه‌های سنی تفاوت معنادار مشاهده گردید؛ بدین صورت که سرمایه اجتماعی کارکنان مدت موقت بیشتر از مدت معین بود و هم‌چنین گروه‌های سنی ۳۱ تا ۴۰ سال و ۴۱ تا ۵۰ سال نسبت به کارکنان زیر ۳۰ سال دارای سرمایه اجتماعی بیشتری بودند.

در خصوص این‌که اعتماد اجتماعی چگونه بر معناداری زندگی اثرگذار است باید گفت اعتماد اصلی‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی است که به صورت مشترک در تمامی تعاریف مختلفی که از سرمایه اجتماعی صورت می‌گیرد، حضور دارد. اعتماد اجتماعی با نوعی تعهد و مسئولیت‌پذیری نسبت به دیگران همراه است و برای حفظ پایداری روابط اجتماعی این تعهد و مسئولیت‌پذیری در قالب اعتماد امری ضروری است. امروزه همکاری در درون جامعه و بین جوامع، یک نیاز ضروری است. تقسیم کار شدید در جامعه مدرن باعث می‌شود که آسیب‌پذیری فرد در مقابل قصور دیگران در انجام مسئولیت‌های شان، زیاد شود؛ بنابراین به هر میزانی که وابستگی انسان‌ها به یکدیگر بیشتر شود، اهمیت اعتماد نیز بیشتر می‌شود. اروین یالوم در خصوص معناداری زندگی در نظریه‌های خود علاوه بر بحث موج‌افکنی بر بحث تعهد و مسئولیت‌پذیری تأکید دارد و معتقد است که فرد با پذیرش مسئولیت خاصی و با این هدف که مسئولیتش

را درست انجام دهد می‌تواند زندگی خود را با معنا تر سازد و این تعهد سبب معناداری زندگی او می‌گردد. با این تفسیر، اثرگذاری اعتماد اجتماعی به‌عنوان اصلی‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی بر معناداری زندگی براساس نظریه اروین یالوم تبیین می‌شود. درخصوص ارتباط تعلق و هم‌دلی با معناداری زندگی، باید خاطر نشان کرد که ویکتور فرانکل فقدان انگیزه معنایی را در نداشتن مسئولیت شخصی، نداشتن آزادی انتخاب و فراتر رفتن از خویش می‌داند. در احساس تعلق و هم‌دلی نوعی فراتر رفتن از خویش وجود دارد. این‌که دیگران را هم در دایره تعلق خود قرار دهیم و هم‌چنین در بین عوامل معنابخشی که فرانکل در نظریه‌های خود مطرح می‌کند، به نظر می‌رسد در بین ارزش‌های خلاق و تجربی نوعی حس تعلق به دیگران وجود دارد که تبیین‌کننده ارتباط تعلق و هم‌دلی با معناداری زندگی است.

هم‌چنین جان کاتینگهام معتقد است تنها کسی می‌تواند زندگی معنادار داشته باشد که الگوی او از زندگی به معنای خاصی گشوده باشد؛ یعنی تمایلات اساسی او به نحوی ترکیب شده باشند که او را از امکان تعامل عاطفی و گفت‌وگوی انتقادی اصیل با دیگر هم‌نوعانش محروم نمی‌کند؛ بنابراین از زاویه نظریه جان کاتینگهام تعامل هم‌دلانه و گفت‌وگوی انتقادی اصیل از دیدگاه کاتینگهام یگانه راه زندگی معنادار است که این دیدگاه ارتباط مؤلفه تعلق و هم‌دلی با معناداری زندگی را تبیین می‌کند.

درخصوص این‌که سرمایه اجتماعی بین دو گروه متأهل و مجرد دارای تفاوت معناداری است بر طبق آزمون t باید گفت تشکیل خانواده فقط پیوند دو انسان نمی‌باشد، بلکه این پیوند این دو انسان را به صورت تصاعدی به ارتباطات جدیدی وارد می‌کند. این ارتباطات جدید و گسترده به مرور با آمیخته شدن به احساس هم‌دلی، اعتماد متقابل و همکاری سرمایه اجتماعی فرد متأهل را افزایش می‌دهد. علاوه بر آن، اساس خود زندگی مشترک بر دو پایه مهم اعتماد و احترام بنا شده است که نشان می‌دهد در یک خانواده متأهل با برخورداری از این دو مؤلفه وزن مهم سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد. فرد مجرد در مقابل فرد متأهل از این ارتباطات گسترده و عمیق بی‌بهره یا کم‌بهره است و لذا سرمایه اجتماعی کمتری دارد. مسأله‌ای دیگر که در نظریه پاتنام هم به آن اشاره شده است این‌که در سرمایه اجتماعی نوعی ویژگی فرهنگی دیده می‌شود، لذا زوجین چنان‌چه از فرهنگ‌هایی برخوردار باشند که فرهنگ‌هایی تسهیل‌گر ارتباطات باشند خود همین ویژگی فرهنگی نیز نقش مهمی در افزایش سرمایه اجتماعی آنان خواهد داشت. از دیدگاهی دیگر که با نظریه گنش ارتباطی «هابرماس»^{۳۳} نیز قابل توضیح است پیوند ازدواج به نوعی شکل‌گیری رابطه جهت‌مقابل است و نه گنش صرفاً ابزاری. از دیدگاه هابرماس، گنش ارتباطی که جهت‌مقابل انجام

می‌پذیرد به انباشت سرمایه اجتماعی مدد می‌کند؛ لذا شرایط تأهل به احتمال قوی به شکل‌گیری و یا تسهیل یک گُنش ارتباطی می‌انجامد و همین امر به افزایش سرمایه اجتماعی فرد متأهل نسبت به فرد مجرد منجر می‌شود. با توجه به هم‌پوشانی‌های مطرح شده با نظریه‌ها، معنادار بودن تفاوت بین دو گروه متأهل و مجرد از حیث سرمایه اجتماعی تبیین می‌شود.

اما علت این‌که بر طبق آزمون F سرمایه اجتماعی کارکنان مدت موقت از کارکنان مدت معین بیشتر است، باید گفت کارکنان مدت موقت عمدتاً شامل کارکنانی بودند که قبلاً در قالب سیستم پیمان‌کاری در شرکت مشغول به فعالیت بودند. شرکت فجر انرژی خلیج فارس تعداد ۱۷۴ نفر از این کارکنان پیمان‌کاری را با شرط حداقل دیپلم و ۱۰ سال سابقه کار جذب سازمان نمود. اما مزایای این کارکنان نسبت به کارکنان رسمی و مدت معین کمتر بود به همین علت برای پیگیری مطالبات خود و افزایش مزایا به صورت یک گروه استخدامی منسجم درآمدند؛ در اصل این تفاوت دو گروه استخدامی از حیث سرمایه اجتماعی بنا به تئوری شکاف ساختاری قابل توضیح و تبیین است. این کارکنان قبلاً در وضعیت پیمان‌کاری با همکاران هم‌سنخ خود کمتر در رابطه بودند، اما با تغییر وضعیت قراردادی آن‌ها و تلاش برای پیگیری مطالباتشان آن روابط کم‌رنگ و حداقلی پررنگ شده و شکاف‌های موجود در رابطه بین آن‌ها ترمیم گردید و همین مسأله باعث شد تا بیشترین بهره را همه اعضای این گروه از این انسجام واحد داشته باشند و در حال حاضر هم قدرتمندترین گروه استخدامی از حیث انسجام اجتماعی به شمار می‌روند. اما گروه قراردادی مدت معین دارای اعضای کمتری به نسبت کارکنان مدت موقت بودند و روابط بین آن‌ها نتوانست انسجام لازم را برای پیگیری مطالباتشان داشته باشد. نکته مهم دیگر این‌که گروه مدت معین بازه سنی نزدیک به هم داشته در صورتی‌که کارکنان مدت موقت چنین نبوده و طیف‌های سنی مختلفی را شامل می‌شوند؛ بنابراین روابط موجود در سرمایه اجتماعی نفرات مدت موقت تنوع و پویایی بیشتری نیز دارد.

بر طبق آزمون F برای گروه‌بندی بازه‌های سنی، این‌که بازه سنی کمتر از ۳۰ سال سرمایه اجتماعی کمتری نسبت به گروه‌های سنی ۳۱ تا ۴۰ سال و ۴۱ تا ۵۰ سال دارند. در تبیین این مسأله باید گفت بر اساس دیدگاه کارشناسان و محققان شکل‌گیری سرمایه اجتماعی خود فرآیندی زمان‌بر است که نیاز به حوصله دارد؛ بنابراین گروه سنی بالاتر با طی این زمان و احتمالاً به‌کارگیری حوصله به حد متفاوت و بالاتری از سرمایه اجتماعی نسبت به کارکنان کمتر از ۳۰ سال رسیده‌اند. هم‌چنین باید توجه داشت که کارکنان در بازه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال و ۴۱ تا ۵۰ سال با کسب تجربه و هم‌چنین آموزش‌های حین خدمت، دارای یک سرمایه فرهنگی هم شده‌اند و بر طبق نظریه پیر بورديو سرمایه‌ها

قابلیت تبدیل شدن به هم را دارند؛ تبدیل بخشی از این سرمایه فرهنگی به سرمایه اجتماعی در بین کارکنان این دو بازه سنی هم، در افزایش سرمایه اجتماعی آن‌ها نسبت به کارکنان زیر ۳۰ سال مؤثر بوده است.

در خصوص این‌که نتایج این تحقیق تا چه حد با نتایج پژوهش‌های پیشین تطابق دارد، ذکر چهار مورد که در تحقیقات پیشین هم‌پوشانی بیشتری با نتایج تحقیق داشتند، حائز اهمیت است؛ همان‌طور که در این پژوهش هم براساس آزمون‌های t مشخص گردید، سرمایه اجتماعی کارکنان متأهل نسبت به مجرد تفاوت معناداری دارد و این نتیجه با نتیجه پژوهش کامران و ارشادی (۱۳۸۸) تطابق دارد. در این تحقیق هم سرمایه اجتماعی و هم مؤلفه اعتماد اجتماعی بین کارکنان زن و مرد تفاوت معناداری نداشت، این نتیجه در پژوهش وثوقی و آرام (۱۳۸۸) نیز تأیید شده است که اعتماد اجتماعی مستقل از متغیر جنس می‌باشد. رابطه سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی در این تحقیق اثبات گردید که به طور کامل با نتیجه تحقیق شاکری‌نیا (۱۳۸۹) هم‌خوانی دارد؛ با این تفاوت که این تحقیق در حوزه خانواده به انجام رسیده، ولی تحقیق حاضر در شرکت فجر انرژی خلیج فارس اجرا شده است. در نهایت در یافته‌های این تحقیق رابطه بین مؤلفه سبک زندگی متفاوت با معناداری زندگی به اثبات نرسید که این نتیجه با یافته‌های مقاله فدایی (۱۳۹۵) هم‌خوانی ندارد و نتیجه این مقاله را نقض می‌کند.

۸. پیشنهادها

این بخش تقریباً ده پیشنهاد پژوهشی در خود مستتر دارد که هرکدام می‌توانند موضوع پژوهشی جداگانه قرار گیرند. این تحقیق بر بررسی جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر معناداری زندگی تأکید داشت، در صورتی که سرمایه‌ها فقط منحصربه سرمایه اجتماعی نیستند و براساس نظریه پیر بوردیو، سه نوع سرمایه اقتصادی، فرهنگی و نمادین نیز وجود دارند که در کنار سرمایه اجتماعی می‌توانند نقش آفرینی کنند. بررسی تأثیر هر یک از این سرمایه‌ها بر معناداری زندگی خود می‌تواند موضوع سه پژوهش جداگانه قرار گیرد. حتی موضوع مقایسه‌ای بسیار جالب توجه دیگر این‌که می‌توان در پژوهشی جداگانه به این موضوع پرداخت که از بین این چهار سرمایه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین کدام یک قابلیت بیشتری در معنادار کردن زندگی انسان‌ها دارند و بازهم موضوعی جالب توجه‌تر این‌که این دلیل منبع‌گنش بودن سرمایه‌ها بررسی شود که بهینه‌ترین ترکیب این چهار سرمایه چگونه باشد تا حداکثر میزان معناداری زندگی ایجاد گردد؟

پیشنهاد پژوهشی بعدی این‌که سرمایه اجتماعی می‌تواند بنا به دلایلی در جامعه دچار فرسایش و افول شود آیا زندگی انسان‌ها نیز می‌تواند بی‌معنا شده و معنادار بودن خود را از دست بدهد؟ به عبارت دیگر چه علل و عوامل جامعه‌شناختی باعث افول معناداری و یا حتی بی‌معنایی زندگی انسان‌ها می‌شود. با توجه به این‌که سرمایه اجتماعی دارای ابعاد درون‌گروهی و برون‌گروهی می‌باشد مقایسه تأثیرگذاری هر یک از این ابعاد بر معناداری زندگی نیز می‌تواند موضوع یک پژوهش قرار گیرد. این تحقیق در یک نمونه آماری از بین کارکنان شرکت فجر انرژی خلیج فارس انجام گردید و در سازمان‌ها بحث سرمایه اجتماعی سازمانی مطرح است که می‌توان از پرسش‌نامه ناهاپیت و گوشال برای این منظور استفاده کرد؛ بنابراین تمرکز بر سرمایه اجتماعی سازمانی که بیشتر با جنبه‌های جامعه‌شناسی سازمان‌ها و مدیریت هم‌پوشانی دارد و تأثیر آن بر معناداری زندگی می‌تواند موضوع پژوهشی مستقل قلمداد شود. پیشنهاد دیگر این‌که شبیه حالت فروپاشی اعتماد و متوسل شدن انسان‌ها به مکانیزم‌های دفاعی در برابر بی‌اعتمادی چنان‌چه سرمایه اجتماعی یا معناداری زندگی انسان‌ها افول کند انسان‌ها چه مکانیزم‌هایی برای جبران این افول به کار می‌گیرند؟

در نهایت پیشنهاد پژوهشی دیگر جابه‌جا کردن متغیر مستقل و وابسته تحقیق حاضر است. به این صورت که تأثیر زندگی معنادار را بر سرمایه اجتماعی بررسی کنیم و این‌که آیا ابعاد زندگی معنادار می‌تواند بر مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی اثر گذار باشند؟ اما در کنار پیشنهادها پژوهشی که بیان گردید پیشنهادهایی کاربردی نیز در جهت بهبود وضع موجود می‌توان مطرح کرد. با توجه به اهمیت مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی و تعلق و هم‌دلی و تأثیر آن بر معنادار کردن زندگی همان‌طور که نتایج تحقیق حاکی از آن است برای ارتقاء سرمایه اجتماعی سازمان و متعاقب آن ارتقاء سطح معناداری زندگی کارکنان شرکت فجر انرژی خلیج فارس پیشنهاد می‌گردد که کارگاه‌هایی آموزشی جهت آموزش مهارت‌های زندگی از جمله مهارت‌های گفت‌وگو و هم‌دلی برای کارکنان و خانواده‌های آن‌ها برگزار گردد. البته شرکت فجر انرژی خلیج فارس در این راستا پیش قدم بوده و با روان‌شناسان حوزه کار و سازمان برای گفت‌وگو با کارکنان و بهبود سطح سلامت روانی کارکنان تلاش می‌کند.

پیشنهاد دوم این‌که برای افزایش احساس تعلق و هم‌دلی در بین کارکنان با توجه به این‌که کارکنان این شرکت از اقصی نقاط کشور و با قومیت‌ها، زبان‌ها و فرهنگ‌های مختلف به خاطر اشتغال به بندر ماهشهر مهاجرت کرده و در این سازمان مشغول به فعالیت هستند برگزاری برنامه‌هایی است که آشنایی بین فرهنگی را بیشتر می‌کند. برگزاری نمایشگاه اقوام ایرانی در این راستا می‌تواند بسیار مؤثر باشد. هم‌چنین رسانه‌ها

و مجلات و کانال‌های اطلاع‌رسانی شرکت می‌توانند با ارائه مطالبی مرتبط با این آشنایی بین فرهنگی درخصوص آگاهی رساندن به کارکنان نقش مهمی را ایفا کنند. پیشنهاد سوم این‌که به بخش روابط کار و مددکاری اجتماعی شرکت فجر انرژی خلیج فارس پیشنهاد می‌شود با توجه به این‌که یکی از مسئولیت‌های این بخش شناخت آسیب‌های اجتماعی در حوزه سازمان و حتی بیرون سازمان می‌باشد، مسأله اعتماد، چالش‌های آن و عوامل بی‌اعتمادی در بین کارکنان را به‌عنوان موضوعی مستقل کنکاش نماید و نتایج این پژوهش را به کارکنان جهت شناخت بهتر از فضای اعتماد اجتماعی ارائه نماید.

چهارم این‌که با توجه به تفاوت معنادار سرمایه اجتماعی بین کارکنان متأهل و مجرد، در این تحقیق پیشنهاد می‌شود که کارکنان مجرد جهت اقدام به امر ازدواج و تشکیل خانواده تشویق گردند.

پیشنهاد پنجم نیز با توجه به تفاوت معنادار سرمایه اجتماعی بین گروه‌های سنی زیر ۳۰ سال با گروه‌های ۳۱ تا ۴۰ و ۴۱ تا ۵۰ سال، چرخش کارکنان بین واحدهاست تا کارکنان با کمتر از ۳۰ سال در گستره ارتباطات دو جانبه‌ی بیشتری قرار گیرند و روند کسب سرمایه اجتماعی برای این گروه سنی تسهیل گردد.

سپاسگزاری

بر خود لازم می‌دانیم که از پرسنل محترم بخش‌های مختلف شرکت فجر انرژی خلیج فارس که در این تحقیق مشارکت صمیمانه‌ای داشتند و هم‌چنین از دفتر مطالعات راهبردی شرکت که آمار و اطلاعات به‌روز شده‌ای را درخصوص این تحقیق در اختیار نگارندگان قرار دادند و حمایت‌های معنوی خود را از ما دریغ نکردند، کمال تشکر و سپاسگزاری را داشته باشیم.

پی‌نوشت

1. Meaning of Life
2. Kierkegaard
3. Nietzsche
4. Camus
5. Saretre
6. Frankl
7. Mai
8. Yalom
9. Durkheim
10. Weber
11. Marx

12. Simmel
13. Hanifan
14. James Kelman
15. Jane Jacobs
16. Lowry
17. Pierre Bourdieu
18. Putnam
19. Legatum
20. Heidegger
21. John Cottingham
22. Albert Einstein
23. Sigismund Freud
24. Baret
25. Mark J. Landua
26. Martela Frank
27. Jerzy Trzebinski
28. Statistical Package for Social Sciences
29. Life Regard Index
30. Levene's Test
31. Scheffe
32. Tukey
33. Habermas

کتابنامه

- ازکیا، مصطفی؛ و غفاری، غلامرضا، (۱۳۹۳). جامعه‌شناسی توسعه. چاپ دهم، انتشارات کیهان، تهران.
- الوانی، سید مهدی؛ و سید نقوی، میرعلی، (۱۳۸۱). «سرمایه اجتماعی، مفاهیم و نظریه‌ها». فصلنامه علمی مطالعات مدیریت بهبود و تحول، دوره ۹، شماره ۳۳ و ۳۴، صص: ۲۶-۹.
- بهشتی، سید صمد؛ و کهنسال خوب، احسان، (۱۳۹۸). «تبیین جامعه‌شناختی وضعیت اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: شهر دهدشت)». دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، سال ۸، شماره ۱۴، صص: ۲۸۲-۲۶۱.
- پورافکاری، نصرالله؛ و شکری، کبری، (۱۳۹۱). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر سلامت روانی دانشجویان». فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی شوشتر، سال ۶، شماره ۱۶، صص: ۱۸۶-۱۶۷.
- حمیدی‌زاده، علی، (۱۳۹۷). «واکاوی افول سرمایه اجتماعی در ایران». مجله مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۵، شماره ۱، صص: ۱۰۹-۹۱.
- خوش‌فر، غلامرضا؛ باقریان‌جلودار، مصطفی؛ میرزاخانی، شهربانو؛ و جندقی‌میرمحله، فاطمه، (۱۳۹۸). «بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی شهروندان (مورد مطالعه: شهر گرگان)». دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، سال ۸، شماره ۱۴، صص: ۲۷-۵۲.

- دادگر، یداله؛ نظریور، محمدنقی؛ منتظری مقدم، مصطفی، (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی، اسلام و توسعه اقتصادی. انتشارات مؤسسه آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، چاپ اول، تهران.
- زاده محمدی، علی؛ ناظری، افسانه؛ مطیع، مهدی؛ و دارویی، پریسا، (۱۳۹۶). «معناداری وقایع زندگی از دیدگاه قرآن و روان‌شناسی وحدت‌مدار: مبنایی برای طراحی تمرین‌های هنری مؤثر». مجله علمی پژوهشی الهیات تطبیقی، سال ۸، شماره ۱۸، صص: ۳۷-۵۴.
- زارعی‌متین، حسن؛ محمدیان، بهزاد؛ و مدرسی، سعید، (۱۳۹۵). مدیریت سرمایه اجتماعی. انتشارات مؤسسه کتاب مهربان نشر، چاپ اول، تهران.
- زیاری، کرامت‌الله؛ محمود، آروین؛ و شهرام، بذرافکن، (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر تحقق شهر سالم (مطالعه موردی: بندر ماهشهر)». فصلنامه علمی مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال ۹، شماره ۲۹، صص: ۱۷۰-۱۳۸.
- شارع‌پور، محمود، (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی: مفهوم سازی، سنجش و دلالت‌های سیاست‌گذاری. انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی مازندران، چاپ اول، ساری.
- شاکری‌نیا، ایرج، (۱۳۸۹). «رابطه سرمایه اجتماعی و معناداری زندگی با سلامت روان در زنان قربانی همسر آزاری». فصلنامه زن و بهداشت، شماره ۲، دوره ۱، صص: ۴۷-۶۶.
- شجاعی‌باغینی، محمد مهدی؛ و همکاران، (۱۳۸۷). مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی، انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. چاپ اول، تهران.
- شیخ، زهرا، (۱۳۹۷). اعتماد اجتماعی و فرهنگ اعتماد. انتشارات جامعه‌شناسان، چاپ اول، تهران.
- طالب‌زاده شوشتری، لیلا؛ منادی، مرتضی؛ خادمی اشکذری، ملوک؛ و خامسان، احمد، (۱۳۹۵). «شناسایی معنای زندگی در دانشجویان: یک مطالعه پدیدارشناسی». دوفصلنامه مشاوره کاربردی، دوره ۶، شماره ۱، صص: ۷۶-۵۹.
- عباسی، محرم؛ خنیفر، فاطمه؛ عباسی، احمد؛ و نوری، کمیل، (۱۳۹۹). «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی با عملکرد سازمانی (مورد مطالعه: کسب و کارهای کوچک شهر تبریز)». مجله مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۸، شماره ۱، صص: ۱۴۱-۱۶۳.
- عباسی، محرم؛ ابراهیمی، الهام؛ شیخی‌قهی، ملیحه؛ و اکبری، علیرضا، (۱۳۹۸). «تحلیل سطوح مفهوم سرمایه اجتماعی با رویکرد فراترکیب». فصلنامه علمی جامعه پژوهی فرهنگی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱۰، شماره ۲، صص: ۷۹-۵۵.

- عزیزی، میلاد؛ و علی‌زمانی، امیرعباس، (۱۳۹۴). «بررسی دیدگاه اروین یالوم درباره ارتباط دغدغه‌های وجودی مرگ‌اندیشی و معنای زندگی». دوفصلنامه علمی پژوهش‌های هستی‌شناختی، سال ۴، شماره ۸، صص: ۳۷-۱۹.
- عطار، سعید، (۱۳۸۷). «پیر بوردیو، از فضای اجتماعی تا سرمایه اجتماعی». فصلنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۵۲-۲۵۱، صص: ۱۶۵-۱۵۸.
- فدایی، مهدی، (۱۳۹۵). «سبک زندگی و معنای زندگی در اندیشه آلفرد آدلر». دوفصلنامه علمی-ترویجی پژوهش سبک زندگی، سال ۲، شماره ۳، صص: ۷۶-۶۵.
- قربانی، هاشم، (۱۳۸۸). «معنای زندگی از دیدگاه ویکتور فرانکل». فصلنامه تأملات فلسفی، دوره ۱، شماره ۳، صص: ۵۷-۳۵.
- قنبری، نوذرو همکاران (۱۳۹۵). «تحلیل و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی در مناطق روستایی». فصلنامه علمی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال ۱۰، شماره ۱، پیاپی ۳۲، صص: ۹۴-۶۷.
- کاتینگهام، جان، (۱۳۹۳). معنای زندگی. ترجمه امیرعباس علی‌زمانی و مریم دریانی اصل، انتشارات حکمت، چاپ اول، تهران.
- کامران، فریدون؛ و ارشادی، خدیجه، (۱۳۸۸). «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی شبکه و سلامت روان». فصلنامه-پژوهش اجتماعی، سال ۲، شماره ۳، صص: ۵۴-۲۹.

- گزارش آینده‌پژوهی، سال ۱۳۹۳، آدرس وب‌سایت: www.ayandeban.ir
- گزارش آینده‌پژوهی، سال ۱۳۹۴، آدرس وب‌سایت: www.ayandeban.ir
- گزارش آینده‌پژوهی، سال ۱۳۹۵، آدرس وب‌سایت: www.ayandeban.ir
- گزارش آینده‌پژوهی، سال ۱۳۹۶، آدرس وب‌سایت: www.ayandeban.ir
- گزارش آینده‌پژوهی، سال ۱۳۹۷، آدرس وب‌سایت: www.ayandeban.ir
- ناقد، خسرو، (۱۳۹۵). در جست و جوی معنای زندگی، گفت‌وگو با اندیشه ورزان اروپایی. انتشارات فرهنگ معاصر، چاپ اول، تهران.
- نصیری، حبیب‌اله؛ و جوکار، بهرام، (۱۳۸۷). «معناداری زندگی، امید، رضایت از زندگی و سلامت روان در زنان». مجله زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۶، شماره ۲، صص: ۱۷۶-۱۵۷.
- نعمت‌اللهی، زهرا؛ فرج‌اللهی، امیرحمزه؛ میرجلیلی، محمدحسین؛ و مومنی‌فرد، حسین، (۱۳۹۲). «بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی) دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع)». فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت نظامی، شماره ۵۰، سال ۱۳، صص: ۲۰۲-۱۷۵.

- نوروزی، فیض‌اله؛ و بختیاری، مهناز، (۱۳۸۸). «مشارکت اجتماعی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن». فصلنامه راهبرد، سال ۱۸، شماره ۵۳، صص: ۲۶۹-۲۴۹.
- وثوقی، منصور؛ و آرام، هاشم، (۱۳۸۸). «بررسی اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در شهر خلخال (استان اردبیل)». پژوهش نامه علوم اجتماعی، سال ۳، شماره ۳، صص: ۱۵۳-۱۳۳.

- Landua, M. J., (2018). "Using Metaphor to Find Meaning in Life". *Review of General psychology*, Vol. 22, No. 1, Pp: 62-72.

- Martela, F.; Ryan M.R. & Steger, F.M., (2018). "Meaningfulness as Satisfaction of Autonomy, Competence, Relatedness, and Beneficence: Comparing the Four Satisfaction and Positive Affect as Predictors of Meaning in Life". *Journal of Happiness Study*, Vol. 19, No. 5, Pp: 1261-1282.

- Savage, J. & Kanazava S., (2004). "Social Capital and the Human Psyche: Why Is Social Life". *Sociological Throry*, Vol. 22, No. 3, Pp: 504-524.

- Steger, F.M.; Frazier, P.; Oishi, S. & Kaler, M., (2018). "The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life". *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 53, No. 1, Pp: 80-93.

- Trzebinski, J.; Cabanski, M. & Czarnecka, J. Z., (2020). "Reaction to the COVID-19 Pandemic: The Influence of Meaning in Life, Life Satisfaction, and Assumptions on World Orderliness and Positivity". *Journal Of Loss And Truma*, Vol. 25, No. 6-7, Pp: 544-557